

INLEIDING

2002 was voor het Groninger Museum een uitzonderlijk goed jaar. In alle opzichten kunnen we het jaar succesvol noemen.

Hoogtepunt van het jaar was de tentoonstelling *Ilja Repin. Het geheim van Rusland*. Voor het eerst werd buiten Rusland een uitgebreid overzicht gegeven van het werk van deze negentiende eeuwse schilder. Maar liefst 265.000 belangstellenden bezochten de tentoonstelling.

De tentoonstelling van Repin was mogelijk door de steun van de Stichting Fondsbeheer Culturele Relatie-evenementen Gasunie oprichtte. Met deze stichting werd iets nieuws geïntroduceerd: het 'revolving fund'. Met de stichting werd namelijk de afspraak gemaakt dat extra entree-inkomsten en de extra omzet door verkoop van tentoonstellingscatalogi worden teruggestort op de rekening van de stichting. Het is de bedoeling om met de teruggestorte gelden tweejaarlijks een nieuwe tentoonstelling te financieren.

Met hetzelfde doel werd in 2002 een tweede stichting opgericht, de Stichting Fonds Kunst en Economie. Dit revolving fund heeft eveneens als doelstelling het een keer per twee jaar financieren van een hoofdtentoonstelling. Beide fondsen geven het museum de mogelijkheid om tenminste tot 2008 jaarlijks een tentoonstelling van internationale betekenis te organiseren.

Het tentoonstellingsprogramma in 2002 was gevarieerd. Na Repin waren de jonge Nederlandse kunstenaar Erik van Lieshout en het Engelse kunstenaarsduo Jake & Dinos Chapman onderwerp van de hoofdtentoonstellingen. In het Ploegpaviljoen werd in de zomerperiode de tentoonstelling *De Ploeg – Stad en Land* gepresenteerd. De tentoonstelling werd ondersteund door toeristische evenementen op het Hoogeland, in het gebied waar de Ploegschilders hun landschappen vastlegden.

Verder werden diverse kleine tentoonstellingen georganiseerd.

In 2002 heeft het Groninger Museum, in samenwerking met het Noordelijk Scheepvaartmuseum, het plan voor een Centrum van Geschiedenis gepresenteerd. In het Centrum wil het museum een goede plek geven aan de historische collectie van het museum. In het project wordt verder samengewerkt met de Groninger Archieven, de Rijksuniversiteit Groningen en de Geschiedeniswinkel. In het Centrum van Geschiedenis zal geschiedenis niet alleen thema zijn in een museale opstelling. Er zal ook veel aandacht worden besteed aan onderzoek, educatie en discussie.

Het ging het museum in 2002 financieel en organisatorisch voor de wind. Na de personele reorganisatie, die voornamelijk in 2000 en 2001 werd afgewikkeld, kunnen we constateren dat het museum met de zogenaamde kernbezetting goed functioneert. Op enkele plaatsen is de bezetting aangepast, maar de doelstelling van 42 fte werd ook in 2002 niet overschreden.

Op 31 december konden de boeken worden gesloten met een positief resultaat van € 188.000,00. Dit bedrag werd in mindering gebracht op het negatief vermogen van het museum dat daardoor in belangrijke mate werd verbeterd. Door het goede resultaat van Repin kon de kwaliteit van de tentoonstellingen Erik van Lieshout en Jake & Dinos Chapman worden verbeterd. Tevens was het mogelijk om de financiering van de reorganisatie definitief af te ronden en de voorraden met een belangrijk deel te verminderen. Het museum kon op deze wijze niet alleen de vermogenspositie verbeteren maar ook de organisatie versterken.

Er vonden in 2002 geen veranderingen plaats in de samenstelling van de Raad van Toezicht.

In totaal bezochten 345.000 bezoekers het museum in 2002.

PRESENTATIES

ILJA REPIN. HET GEHEIM VAN RUSLAND

15 december 2001 tot 7 april 2002

Op 14 december werd de tentoonstelling *Ilja Repin. Het Geheim van Rusland* geopend door de Russische minister van cultuur. Het idee voor de expositie ontstond op de nieuwjaarsreceptie 2000 van de commissaris van de Koningin na een gesprek van Gasunie directeur George Verberg en museumdirecteur Kees van Twist. De Gasunie heeft een speciale stichting opgericht om een keer in de twee jaar een grote tentoonstelling in het Groninger Museum te realiseren. Voorwaarde bij de eerste tentoonstelling was, dat het onderwerp gelieerd diende te zijn aan Rusland. Op voorspraak van Prof. Dr. Henk van Os werd gekozen voor Ilja Repin. Van Os stelde de tentoonstelling ook samen met medewerking van slavist Sjeng Scheijen. Al tijdens zijn leven verwierf schilder Ilja Repin (1844-1930) grote roem in het negentiende-eeuwse Rusland en inmiddels heeft hij daar nu de status die vergelijkbaar is met die van Rembrandt in Nederland. Kenmerkend voor Ilja Repin is zijn realistische manier van schilderen van grote onderwerpen. Belangrijke voorbeelden uit de tentoonstelling zijn *De Wolgaslepers* (1873), *Onverwacht* (1884-1888) en *Tsarevna Sofia* (1879). Bijzonder zijn verder de portretten van bevriende schrijvers met name Tolstoj en musici waaronder Glinka en Moessorgskij, maar vooral ook van zijn eigen familie. Uit deze portretten spreekt de grote genegenheid die Repin koesterde voor degene die voor hem zat. Het werk van Repin heeft alleen in het verleden Rusland slechts sporadisch verlaten. Daarom was het uniek om zoveel werken in het Groninger Museum te kunnen tonen. Voordat het echter zover was, moest er veel worden onderhandeld, zowel door het museum als door de Nederlandse regering. Dankzij Gasunie is de tentoonstelling ook financieel mogelijk gemaakt.

Er werden in totaal 51 schilderijen en 40 tekeningen gepresenteerd. Deze waren afkomstig van het Russisch Museum (St. Petersburg), Tretjakov Museum (Moskou) en Radisjstjev Museum (Saratov). De tentoonstelling werd thematisch ingedeeld. Zo kon de bezoeker in de eerste zaal (ovaal) kennismaken met de portretten van bekende schrijvers en musici, vervolgens kwamen de thema's folklore, geschiedenis, religie, revolutie, vrienden, familie en tot slot *De Wolgaslepers* aan bod. De trapzaal werd omgetoerd tot informatieruimte. Hier kreeg de bezoeker de gelegenheid meer te weten te komen over Repins leven.

Bij de tentoonstelling verscheen een catalogus met bijdragen van Henk van Os, Sjeng Scheijen en enkele Russische conservatoren. (PW)

ERIK VAN LIESHOUT, NAUGHTY BY NATURE, NOT BECAUSE I HATE YOU

Met de tentoonstelling *Erik van Lieshout, Naughty by Nature, not because I hate you*, van 26 april t/m 8 september op paviljoen Mendini 0, beleefde Van Lieshout (Deurne 1968) zijn eerste grote museale solo. Al een aantal jaren behoort deze kunstenaar tot een van de meest toonaangevende jonge kunstenaars van Nederland, maar nog niet eerder had hij een dergelijke grote tentoonstelling gehad. Eerder vormde zijn *Solarium* (1999) onderdeel van de tentoonstelling *Stroomversnelling*, die het jaar daarvoor in het museum werd gehouden. In samenwerking met NAI uitgevers verscheen ter gelegenheid van *Naughty by Nature* zijn eerste monografie.

Erik van Lieshout is een multimediale duizendpoot; hij schildert, tekent, timmert, plakt, rapt, maakt video's en knutselt installaties van schroot en dozen in elkaar. Kenmerkend is de tomeloze energie die in al zijn creaties tot uiting komt en waarmee hij de stedelijke problematiek zo raak weet te thematiseren als ook te persifleren. De jongerencultuur, de hip hopcultuur, en de subculturen met hun clichés zijn directe inspiratiebronnen voor de kunstenaar, die voor zijn beeldmateriaal rijkelijk put uit strips, clips en tijdschriften. Daarmee weet hij de geest van het hedendaagse stedelijk leven te verwerken tot zijn eigen verhalen. Van Lieshouts verhalen zijn niet van het eenduidige soort. Vaak zijn ze verwarrend, en altijd weet hij zijn publiek weer op het verkeerde been te zetten of te bruskeren met zijn platte dubbelzinnige humor. Tekeningen, video's en installaties zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en vormen samen meerlagige en gefragmenteerde narratieve structuren. Figuren die een rol spelen in zijn video's duiken ook weer op in tekeningen of collages.

Van Lieshouts oeuvre tot nu toe is dan ook nog niet uitgekristalliseerd maar als een uitdijend organisme, waarbij de onderlinge verwevenheid steeds duidelijker vormen aanneemt. Een van doestellingen van de

tentoonstelling was dan ook om dit te laten zien. Door bewuste keuzes te maken in het oeuvre, is een zorgvuldig geconstrueerde lezing van Eriks werk verschaft, die in plaats van naar volledigheid te streven bedoeld was als een energieke driedimensionele zap-ervaring door zijn oeuvre. De tentoonstelling bestond dan ook uit tekeningen, schilderijen, installaties, collages en video's, die soms onderling gecombineerd werden of waar aan nieuwe werken toegevoegd werden, waardoor nieuwe betekenisverbanden ontstonden of compleet nieuwe werken. Nadruk in de tentoonstelling lag dan ook op nieuw werk, dat Erik speciaal voor de tentoonstelling vervaardigde. Zo maakte hij onder andere een aantal grote met plakplastic vervaardigde collages, een klimrek en een uit winkelwagentjes opgetrokken installatie die met een verwijzing naar het Duits voor 'ben aan het winkelen', *Bin Shopping* heette, hetgeen op zijn beurt weer refereerde aan de gebeurtenissen van 9/11.

Voor Groningen resulteerde de tentoonstelling naast uitstekende kritieken in de pers, in de aankoop van het werk *Lariam* (de naam van een anti malaria middel), een uitvergroete pillendoos waar het publiek, zittend, op een uitvergroete blisterverpakking, kan kijken en luisteren naar Van Lieshouts pogingen zich het rappen eigen te maken op de tekst van de *Lariam* bijsluit. Twee maanden na de tentoonstelling werd Van Lieshout uitgenodigd om Nederland te vertegenwoordigen voor de Biënnale in Venetië. Naar aanleiding van zijn tentoonstelling in Groningen, aldus de kunstenaar zelf. (SvdZ)

JAKE EN DINOS CHAPMAN

De tentoonstelling van de gebroeders Dinos (London 1962) en Jake (1966) Chapman van 12 oktober 2002 t/m 5 september 2003 op paviljoen Mendini 0 was hun eerste grote museale solo en was een co-productie met het Museum Kunst Palast te Dusseldorf. De kunstenaars tekenen, etsen, schilderen en maken driedimensionaal werk. Karakteristiek voor hun werk is de veelvuldige representatie van thema's als geweld en seks die zij combineren met fantastische en (kunst) historische elementen, en die op hun beurt weer gelinkt worden aan filosofische thema's. De broers die kort na hun afstuderen aan the Royal College of Art (Londen) gingen samenwerken, behoren tot de generatie kunstenaars, waartoe ook Damien Hirst en Tracey Emin worden gerekend en die in de jaren negentig bekend werden onder de verzamelnaam *Young British Art*, of *Brit Art*. Vanaf die jaren negentig hebben de broers verschillende solo tentoonstellingen in binnen- en buitenland gehad als onder andere in Londen, New York en Berlijn. Berucht werden de Chapmans in de jaren negentig met een opmerkelijke groep hybride figuren, die een belangrijk deel van hun oeuvre vormt. Deze sculpturen, mannequins van kinderafmeting, met vaak ontelbare benen, hebben soms op de plek waar een neus te verwachten valt een erecte penis of hun monden zijn verwisseld voor anussen. Bovendien lijken de individuele figuren soms als een soort Siamese twee- of meerlingen aan elkaar vergroeid te zijn. Met deze plastieken exploreerden de Chapmans een onderwerp dat één van de kernen vormt van hun oeuvre: lichamelijkeheid. Het lichamelijke wordt in verband gebracht met thema's als het fantastische, het vergankelijke, het manipuleerbare, het mutieerbare en het muteerbare. De figuren lijken een hedendaagse variant te zijn op het Frankenstein verhaal, maar dan ook sterk gekleurd door een freudiaans onderbewustzijn dat geregeerd wordt door geseksualiseerde fantasieën.

Grote bron van inspiratie voor de broers is het werk van de negentiende eeuwse Spaanse kunstenaar Francisco Goya. Zijn 83 - delige serie etsen *Los Desastros de la Guerra* (1814) vormde de aanleiding voor een aantal werken van de broers. Zo maakten zij een driedimensionale miniatuurversie geïnspireerd op deze serie, en voerden zij ook één scène uit in een levensgrote beeldengroep. In 2001 vormde dezelfde serie etsen aanleiding voor een eigen serie etsen. De onmiskenbare beelden van de Spaanse meester worden gecombineerd met hun eigen tekeningen, die bevolkt worden door allerhande soms obscene fantasiefiguurtjes in vrolijke kleuren. Soms zijn de afbeeldingen gelardeerd met hakenkruisen. Deze toevoegingen verstoren de oorspronkelijke betekenis niet alleen, maar voorzien de etsen ook van een nieuwe ironische en grimmige lading.

Centrum van de tentoonstelling werd gevormd door het werk *Hell*, 1999-2000, een negendelig werk waar de broers en assistenten jaren lang aaneengesloten aan werkten.

Het bestaat uit negen terraria, die opgesteld zijn in de vorm van een swastika. In deze terraria is een apocalyptisch landschap te zien met een uitbarstende vulkaan als middelpunt. In elk van de terraria zijn minutieus uitgewerkte gruweltaferelen van massagraven en platgebrande bouwsels te zien, geïnspireerd op concentratiekampen. Duizenden plastic figuurtjes soms ook nog voorzien van bizarre anatomische

deformaties, al dan niet in nazi - uniform, slachten elkaar op alle denkbare manieren af. *Hell* in zijn groteskheid en narratieve rijkdom vol verborgen details, roept niet alleen associaties op met de holocaust maar vooral ook met de absurdistische scènes van het *Laatste Oordeel* van Hieronymus Bosch (ca. 1470) en bevat dan ook sterk religieuze en sprookjesachtige details.

Naast *Hell*, bood de tentoonstelling een selectie uit het oeuvre van de kunstenaars, waarbij een niet onaanzienlijk deel bestond uit werken op papier. Getoond werd onder andere een speciaal voor de tentoonstelling vervaardigde serie etsen; *If you eat Meat digest this*, waar het thema dierenleed op hilarische wijze werd gecombineerd met (kunst)historische en aan het hamburgerbedrijf McDonalds ontleende elementen. In samenwerking met het Museum Kunst Palast werd deze serie, voorzien van een aantal essays, gepubliceerd als kunstenaarsboek met de titel *Enjoy More*.

Omdat het plan leefde na de tentoonstelling iets substantieels van de kunstenaars te verwerven, werd besloten af te wachten tot zij hun geheel nieuwe serie sculpturen met wederom een aan McDonalds ontleende beeldtaal, gereed hadden. Uiteindelijk resulteerde dit plan in de aankoop van het werk *Unholy McTrinity* en een zestal prachtige met waterverf ingekleurde etsten. (SvdZ)

NO ©OPY - ARJAN VAN ARENDONK

Van 6 juli 2002 t/m 26 januari 2003 was in het paviljoen Mendini I de tentoonstelling *No ©opy - Arjan van Arendonk* te zien. In deze expositie werden schilderijen van Arjan van Arendonk (Waalwijk 1957) gecombineerd met werken uit de eigen collectie.

De schilderijen van Van Arendonk zijn alle vervaardigd op industrieel voorbedrukte stoffen. De decoratieve figuraties en patronen van het materiaal zijn voor hem uitgangspunt van het creatieve proces. Aan de hand van vereenvoudiging, accentuering en herordening komt hij tot geheel nieuwe interpretaties en weet hij de triviale gegevens binnen het domein van de beeldende kunst te brengen. De werken van Van Arendonk zijn picturale uitspraken over kleur, vorm en ritmisch ordenen maar stellen tegelijkertijd oorspronkelijkheid ter discussie. Is het vertrekpunt van zijn werk telkens een bestaand stoffenpatroon, de uiteindelijke schilderijen kunnen raakvlakken vertonen met of zelfs direct verwijzen naar werk van andere kunstenaars.

In de tentoonstelling *No ©opy* werden zijn schilderijen geëxposeerd in relatie met werken uit de collectie van het Groninger Museum, waarbij originaliteit, wisselwerking en beïnvloeding centraal staan.

Onderdeel van de expositie vormden een viertal tweeluiken die het directe resultaat zijn van een 'creatieve dialoog' tussen Van Arendonk en beeldend kunstenaars Rob Birza, Edwin Janssen & Tracy Mackenna, J.C.J. Vanderheyden en Mary Waters. Elk tweeluik bestaat uit een door Van Arendonk en een door de geïnviteerde kunstenaar voltooid schilderij. (AB)

DE PLOEG – STAD EN LAND

Met de tentoonstelling *De Ploeg – Stad en Land* (16 mei t/m 27 oktober 2002) toonde het Groninger Museum kunstenaars van De Ploeg, die zich in de periode 1918-1933 lieten inspireren door hun directe omgeving: de stad Groningen en de agrarische gebieden tussen het Reitdiep en het Boterdiep. Bij deze expositie verscheen een boek met teksten van Han Steenbruggen en gedichten van belangrijke Groninger dichters.

Vooraf de landschapskunst ondervond gedurende deze jaren een opleving. Kunstenaars als Jan Wiegers, Jan Altink en Johan Dijkstra trokken er regelmatig op uit om in het vrije veld te werken. De wisselende luchten en weidse vergezichten, de boerderijen en het werk op het land legden ze vast in schilderijen, houtsneden, etsen en tekeningen.

Gedurende de jaren 1920-1926 raakten de kunstenaars van De Ploeg beïnvloed door het werk van de Duitse expressionist Ernst Ludwig Kirchner. Hun werk kenmerkte zich door felle kleuren, heftige contrasten en een vlakmatige benadering en betekende een vernieuwing voor de landschapsschilderkunst in Nederland. Na de hoogtijdagen van het 'Groninger Expressionisme' ontwikkelden kunstenaars als Job Hansen, Ekke Kleima, Jan van der Zee onder aanvoering van Jan Altink een impressionistische wijze van werken. Hoewel deze richting minder vernieuwend was, bood ze de Ploegkunstenaars nieuwe mogelijkheden om het landschap – en in het bijzonder licht en atmosfeer – te typeren.

Met het verstrijken der jaren raakten de Ploegkunstenaars er steeds meer van doordrongen dat 'hun' Groninger landschap, zovele jaren een belangrijke bron van inspiratie, bezig was te veranderen. In hun

werk sluipt een nostalgie binnen, die ook waarneembaar is in de foto's van Siebe Jan Bouma (1899-1959). Foto's van Bouma – hij is vooral bekend geworden als architect - waren opgenomen in de tentoonstelling. In de jaren dertig legde Bouma talloze Groninger landschappen en dorpsgezichten vast in het besef dat ze op het punt stonden voorgoed te verdwijnen.

De presentatie *De Ploeg – Stad en Land* werd gehouden in het Ploegpaviljoen. De kunstwerken in de tentoonstelling vertelden gezamenlijk het verhaal van de omgang van de Ploegleden met het vastleggen van Groninger stad en ommelanden gedurende de periode 1918-1933. Er werden schilderijen, grafiek en tekeningen getoond in combinatie met een selectie foto's van Siebe Jan Bouma. (AB)

WERKMAN TERUG IN GRONINGEN

Ter gelegenheid van de overdracht van het Werkmanarchief en het langdurig in bruikleen geven van de Werkmancollectie van het Stedelijk Museum Amsterdam aan het Groninger Museum was van 9 november 2002 t/m 9 februari 2003 de tentoonstelling *Werkman terug in Groningen* te zien. De expositie gaf een overzicht van het oeuvre van het Ploeglid Hendrik Werkman (1882 – 1945), waarbij het accent lag op *The Next Call* (1923-1926), *Hot Printing* (1935-1937), *Amsterdam-Castricum* (1941) en *Chassidische legenden* (1942-1942). Jurrie Poot, conservator prenten en tekeningen van het Stedelijk Museum, was als gastconservator bij het project betrokken. Bij de opening benadrukte Rudi Fuchs het belang van de overdracht van deze museale collectie aan een ander museum waar deze beter op zijn plaats is.

Tussen 1923 en 1926 verschenen negen nummers van *The Next Call*. Dit tijdschrift, dat Werkman zelf uitgaf, is gevuld met typografische experimenten, druksels en grotendeels door hemzelf geschreven teksten van expressionistische, lyrische en dadaïstische aard. Werkman verspreidde *The Next Call* internationaal en dit bracht hem in contact met allerlei avant-gardisten uit Europa, onder wie Michel Seuphor en Theo van Doesburg.

In de serie *Hot Printing*, in de jaren 1935 en 1937 ontstaan, zijn abstractie en figuratie op lichtvoetige wijze met elkaar verweven. De *Hot Printing*-reeks is in kleine oplage vervaardigd.

In 1938 kwam Werkman in contact met Willem Sandberg, toen nog conservator van het Stedelijk Museum Amsterdam. Met Sandberg bracht hij enkele jaren later een bezoek aan de kluis in de duinen bij Castricum, waar in verband met de oorlog werken uit de collectie van het Stedelijk Museum waren ondergebracht. Dit bezoek stimuleerde hem in 1941 tot de serie van elf druksels onder de titel *Amsterdam-Castricum*.

De *Chassidische legenden* werden geïnspireerd door de bundel *Die Legende des Baalschem* (1932) van Martin Buber. Deze joodse vertellingen werden door Werkman tussen 1942 en 1943 verbeeld in twintig druksels. Ze maakten deel uit van een reeks clandestiene uitgaven die verschenen onder de naam 'De Blauwe Schuit' en die waren bedoeld als geestelijk verzet tegen de Duitse bezetting.

Deze tentoonstelling, die te zien was in het Ploeg-paviljoen, bood een overzicht van de belangrijkste ontwikkelingsfasen in het werk van Hendrik N. Werkman. Vooral de druksels kunnen worden beschouwd als uniek binnen de 20ste eeuwse Nederlandse drukunst. (AB)

BICICLETTE

Het Groninger Museum toonde van 8 mei t/m 1 september 2002 in het Coop Himmelb(l)au Paviljoen de tentoonstelling *Biciclette* (fietsen).

Naar aanleiding van het Festival di Gironingen en de start van de Giro d'Italia op 11 mei 2002 in de Groninger binnenstad, organiseerde het Groninger Museum een tentoonstelling over fietsen als onderwerp in de moderne kunst. Het ging om twaalf kunstwerken, voornamelijk driedimensionale werken van fietsen uit de tweede helft van de twintigste eeuw. Uitzondering hierop was de bekende ready-made *Bicycle Wheel* van Marcel Duchamp uit 1913. Spectaculair was het grote werk *Desire* van de Amerikaanse beeldhouwer Martin Puryear, dat een diameter heeft van vijf meter. Verder waren er werken te zien van: Arman, Joseph Beuys, César en Robert Rauschenberg. Van Keith Haring en Alessandro Mendini waren designs te zien die zij voor de gewone fiets ontwierpen. De tentoonstelling is mogelijk gemaakt door sponsoring van Gironingen.

RONA PONDICK

De tentoonstelling Rona Pondick van 21 september 2002 tot 12 januari 2003 in het paviljoen Coop Himmelblauw toonde het nieuwe werk van de kunstenaar die eerder *Dirtheads* had laten zien op de tentoonstelling *What Remains* in 1998. Pondick (New York, 1952) die in de Verenigde Staten behoorlijke bekendheid geniet, confronteerde haar publiek in de jaren tachtig met schoenen, bedden, babyflesjes en met op uitwerpselen lijkende objecten van was. In het decennium daarna maakte zij voor het eerst gebruik van afgietsels van haar eigen lichaamsdelen. Pondick's oeuvre is niet eenvoudig te duiden en wordt in de literatuur ook wel getypeerd met het woord liminaal, hetgeen betekent dat haar werk gevoelens van onlust, verwarring en zelfs gène zou kunnen oproepen. Deze solotentoonstelling was een afsluiting van een internationale tournee die eerder te zien was in Bologna, Parijs en New York.

Het nieuwe werk dat in het paviljoen getoond werd, bestond uit een verzameling van elf hybride figuren en die op het eerste gezicht leken te verwijzen naar de traditie van de klassieke beeldhouwkunst. Bij nader inzien overigens, blijken de sculpturen van zeer ongebruikelijke materialen te zijn gemaakt, als bijvoorbeeld siliconenrubber en gekleurd roestvrij staal. Bovendien waren de sculpturen gerealiseerd met behulp van de laatste digitale technieken. Het resultaat waren figuren die het midden hielden tussen mens en dier. Deze sculpturen die duidelijk trekken vertoonden van een hond, een vos of een marmot, zijn op een opmerkelijke wijze versmolten met de afgietsels met lichaamsdelen van de kunstenaar zelf. Zo lijken uit de dierfiguren menselijke ledematen te groeien en hebben sommige figuren het hoofd van de kunstenaar.

Met dit nieuwe werk refereert zij niet alleen aan het vakmanschap van de klassieke beeldhouwkunst, maar riep het sterke associaties op met een Frankenstein-achtige thematiek, waarbij zij raakt aan thema's als het 'ik', 'het zelfportret' en de grenzen van de biogenetica. Bovendien kenmerkte deze serie zich ook door zijn luchtige en komische elementen. Zo roept de sculptuur *Marmot* eerder associaties op met een van het dak te pletter gevallen stripfiguur, en lijkt het werk *Pine Marten* een knipoog te zijn naar de kunstgeschiedenis en de traditie van het 'rustend naakt' of de 'odalisk'. De tentoonstelling was als een wandeling door een parallelwereld vol opmerkelijke creaturen. (SvdZ)

BAS MEERMAN – GETEKEND DAGBOEK

De zinnelijke liefde uit het Getekend Dagboek van Bas Meerman was vanaf 19 januari t/m 3 april 2002 te zien in het prentenkabinet van het Groninger Museum. Het ging om tekeningen uit de periode 1997 – 2001.

Bas Meerman werd in 1970 geboren in Hilversum. Zijn opleiding volgde hij aan de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam. Tegenwoordig woont en werkt Bas Meerman in Berlijn. De tentoonstelling *Getekend Dagboek* bestond uit 400 tekeningen en aquarellen. Zoals de titel *Getekend Dagboek* al aangeeft hadden de tekeningen en aquarellen een intiem formaat. Ze waren niet groter dan A4. In plaats van te schrijven tekende Meerman zijn fantasieën, herinneringen en ideeën op zonder daarbij rekening te houden met wat de maatschappij daarvan denkt. Immers, dagboeken zijn niet bedoeld om openbaar gemaakt te worden. De beschouwer wordt een voyeur. Het werk varieerde van dames met bloemen in het haar, masturberende jongens, politieagenten en douchende mensen in lingerie. Oorspronkelijk was het niet de bedoeling het *Getekend Dagboek* tentoon te stellen. Meerman tekende voor zijn eigen genoegen totdat de kunstcriticus Jhim Lamoree hem aanraadde de tekeningen te exposeren.

Bas Meerman schildert en tekent om aan de fundamentele eenzaamheid van het leven te ontsnappen. Zijn werk gaat over de zinnelijke liefde. Befaamd is Meerman om zijn lijnvoering waarmee hij de toeschouwer zowel confronterende als intieme tafereelen laat ervaren. Het dagboek is de rode draad in het gehele oeuvre van Meerman. Het verbindt de uiteindelijke schilderijen met de daaraan voorafgaande tekeningen. Meerman vertegenwoordigde Nederland in 2000 voor de *Anteprima Bovisa Europa* in Milaan, waar het Groninger Museum de inzending verzorgde. Deze expositie handelde over wat toonaangevend is in de Europese kunst.

KUNSTENAARSBOEKEN UIT EIGEN COLLECTIE

Van 8 juni t/m 22 september 2002 was in het prentenkabinet een keuze te zien uit de collectie kunstenaarsboeken van het Groninger Museum. Dit zijn door beeldend kunstenaars gemaakte boeken die meestal in eigen beheer of in samenwerking met een galerie of een gespecialiseerde kleine uitgeverij

werden gepubliceerd. Een kunstenaarsboek gaat niet *over* kunst maar is een op zichzelf staand kunstwerk zoals een schilderij, een foto of een zeefdruk dat is. Het museum heeft vooral in de jaren zeventig, toen dit medium populair was, veel kunstenaarsboeken verzameld. Hierdoor kon met een relatief klein budget toch karakteristiek werk van internationaal toonaangevende kunstenaars worden verzameld. Kunstenaarsboeken zijn in het algemeen niet op grote schaal door andere musea verzameld en daarom is de collectie van het Groninger Museum, zeker voor Nederlandse begrippen bijzonder: alleen het Stedelijk Museum in Amsterdam heeft een grotere verzameling.

De kunstenaarsboeken uit de collectie worden zelden aan het publiek getoond; slechts één keer eerder, in 1978, werd er een grote tentoonstelling mee gemaakt. Kunstenaarsboeken zijn bedoeld om ter hand te nemen en door te bladeren en zijn dus eigenlijk niet voor expositie in een vitrine bestemd. Vanwege onder andere de kwetsbaarheid kunnen zij echter niet vrijelijk aan het publiek ter beschikking worden gesteld. (Liefhebbers kunnen de werken overigens wel op aanvraag inzien in het depot.) Van zeven van de belangrijkste kunstenaars uit de collectie kon men daarom, naast het bezichtigen van een kleine presentatie in vitrines, een aantal boeken via beeldscherm digitaal doorbladeren. Het ging hierbij om boeken van Marcel Broodthaers, Gilbert & George, Sol LeWitt, Richard Long, Dieter Roth, Edward Ruscha en Lawrence Weiner. (RS)

TOPOGRAPHICA GRONINGANA II (19E EEUW)

Prentenkabinet 28 september tot 20 januari 2003.

In het prentenkabinet werden 19^e eeuwse aquarellen van de stad Groningen getoond. Naast het prachtige maar bekend werk van Van Prooijen en Ensing waren ondermeer topografische werken van Gerrit van Houten, Jacob Maris en J.N. Schoonbeek te zien. De laatste maakte aquarellen van de Apoort en de Poelepoort vlak voordat deze gesloopt zouden worden. De litho's naar de aquarellen zijn goed bekend. De aquarellen zelf echter niet. Bij de presentatie verscheen een zaalblad. (EK)

STADSPALEIZEN

Ovale zaal west 23 maart tot 16 september 2003

Het Groninger Museum deed mee aan de tentoonstellingsserie *Adellijke trots in de Ommelanden* met de tentoonstelling *Stadspaleizen*. Hierin werd de aandacht gevestigd op het feit dat de borgbewoners allemaal een representatief huis in de stad hadden. Anders maar niet minder fraai dan hun borg. In de voorbereiding van de tentoonstelling werd ontdekt dat twee schilderijen, reeds meer dan 80 jaar in de verzameling, bij elkaar horen en ooit onderdeel vormden van een wandvullende schilderijen in een monumentale trappenhuis aan de Vismarkt. Tegen elke wand van de zaal waren twee silhouetten van een borg geschilderd met daarop een voorwerp in relatie tot het stadhuis van de betrokken borg. Voorts waren op de presentatie de beide Ommelander kasten te zien. Deze archiefkasten van de heren van de Ommelanden stonden twee eeuwen lang in het Ommelander huis. In de 19^e eeuw kwam een via de gemeente Bedum in het Groninger Museum terecht, terwijl de ander eigendom werd van de gemeente Loppersum. Voor het eerst waren beide kasten weer tesamen te zien.

Samen met Drs. Johan de Haan schreef Egge Knol een artikel voor het boek *Adellijke trots in de Ommelanden*. (EK)

COLLENIUS' VROUWEN

Ovale zaal west 21 september 2002 tot 15 juni 2003

De Groninger schilder Hermannus Collenius (1650-1723) maakte voor de zaal van het *Huis met de dertien tempels* grote wandvullende schilderijen. De hele kamerbeschildering werd in 1908 naar Amerika verkocht. In 1997 kwamen vier schilderijen terug in Groningen. De aankoop werd mede door de Vereniging Rembrandt gesteund. De vier schilderijen getoond met twee kleinere schoorsteenstukken hebben alle als onderwerp vrouwen die door hun dappere optreden mannen beschaamd deden staan. Bij de presentatie verscheen een zaalblad. (EK)

AANWINSTEN

ARCHEOLOGIE

PELGRIMSAMPUL THOMAS BECKET

In de middeleeuwen behoorden pelgrimstochten tot de dagelijkse gebeurtenissen. Zeer populair werd eind dertiende eeuw de tocht naar Canterbury, naar het graf van Thomas Becket die daar in de kerk was vermoord. Als herinnering aan zo'n pelgrimstocht nam men vaak een klein souvenir van een tinloodlegering mee. In Canterbury werden zo kleine ampullen verkocht, gevuld met oneindig verdund bloed van de heilige en voorzien van een afbeelding van de moord en aan de keerzijde een kerk. Een exemplaar van die ampul met een datering tussen 1275 en 1325 werd in 1996 gevonden in afgevoerde grond uit de Boteringestraat in Groningen. Deze uiterst zeldzame vondst was sindsdien als bruikleen in het museum en kon dit jaar aangekocht worden van de vinder. Het stuk is door zijn grootte en versiering een prachtig voorbeeld van deze pelgrimssouvenirs en een bewijs voor een middeleeuwse Groninger pelgrimage naar Canterbury.

NUMISMATICA

ST. JANSGOUDGULDEN 1495, KEIZER MAXIMILIAAN

Aan het eind van de 15^e eeuw was de stad Groningen op het toppunt van haar macht. De in Groningen geslagen munten zette de toon voor de munten die in Friesland en Oostfriesland werden gemaakt. Naast veel zilvergeld werden ook guldens van goud geslagen. Het woord *gulden* betekent dan ook *gouden*. Het slaan van munten was handwerk waarbij met enige regelmaat nieuwe stempels gemaakt moesten worden. Zo kan het gebeuren dat dezelfde munt in verschillende varianten bestaan. Veertiende eeuwse goudguldens uit Groningen zijn zeer zeldzaam en de nieuw verworven varianten vormen dan ook een verrijking voor de deelcollectie Numismatica. Bovendien vormen zij een zichtbaar teken van de grote macht die de stad Groningen destijds had. Die deelcollectie van in en voor de provincie Groningen geslagen munten en penningen is de oudste deelcollectie van het Groninger museum waarmee reeds in 1832 begonnen werd.

HOLPENNING STAD GRONINGEN

Tot de kleinste aanwinsten van het museum behoort dit holpenninkje die slechts uit de literatuur bekend was, maar waarvan geen exemplaar in een publieke verzameling zat. Het penninkje werd vermoedelijk gebruikt als kleingeld voor de St. Martinikerk.

PRIJSPENNING GOUD VAN DE HARDDRIJVERIJVERENIGING GRONINGEN AAN ADRIANUS VAN DUIN, 1889

In de loop van de 19^e eeuw werden grote "wereld" tentoonstellingen erg populair. Ook in kleinere steden als Groningen kwamen dergelijke tentoonstellingen. Het waren destijds enorme publiekstrekkingen en een prachtig medium voor burgers en buitenlui om kennis te nemen van nieuwe ontwikkelingen. De mooiste inzendingen werden met medailles beloond. Op veel laat 19^e eeuwse en vroeg 20^e eeuwse verpakkingen worden deze onderscheidingen vermeld. Er ontstond een soort medaille cultuur.

In de provincie als Groningen lag de nadruk op landbouw en veeteelt. In juli-augustus 1889 organiseerde de Harddraverij vereniging Groningen naast draverijen en paardenkeuringen ook een grote tentoonstelling op de Vismarkt. Dagenlang stonden de kranten bol van berichten. In tenten lieten ambachtslieden en fabrieken het mooiste zien van paardenbeslag en benodigdheden, terwijl buiten een grote bloemen- en plantententoonstelling was. De harddraverij vereniging deelde talloze medailles uit: zestien in brons, veertien in zilver en zes in goud. Slechts twee van de gouden medailles werden aan een Groninger bedrijf uitgereikt. De gouden prijspenning uitgereikt aan Adrianus van Duin te Groningen voor een verzameling hoefbeslag werd onlangs het Groninger Museum aangeboden. De prachtige penning, gegraveerd door Begeer en zonen, is een mooi voorbeeld van de "medaille" cultuur uit de 19^e eeuw. Slechts zeer zelden komen gouden medailles op de markt, die met een Groninger connectie zijn nog zeldzamer.

PRENTENKABINET- OUDE GESCHIEDENIS

HENDRIK LEFFERT MEIJLING (AMSTERDAM 1757- GRONINGEN 1821) HERDER BIJ SCHAAPSKOOI.

Hendrik Leffert Meijling was vanaf ongeveer 1800 werkzaam als kunstschilder in Groningen. Hij is vooral bekend door een drietal topografische tekeningen van Grote Markt en Vismarkt die destijds reeds als gravure ruim werd verspreid. Verder is hij een onbekende figuur waar nooit onderzoek naar werd gedaan. Ander werk van hem ontbrak zowel in de collectie van het Groninger Museum als in die van de Groninger archieven. Het was een verrassing dat een particulier uit de vaderlijke erfenis deze kleine tekening (15,5 x 10,5 cm) opdook die iets van zijn andere werk laat zien. Het is een leuke rustieke tekening van een herderscène. Niet onmogelijk dat het diende als voorbeeld voor groter werk in de vorm van schoorsteenstukken of wandvullende schilderijen.

FRANS ONNO BARON VAN SIJZEMA, HEER VAN BELLINGERWEER EN JOHANNA ALLEGONDA POELES 1794, BEWERKTE GRAVURE.

Tot de kleine schandalen van de late 18e eeuw behoorde de relatie tussen de heer van Bellingeweer en een linnenmeisje. Doordat het linnenmeisje een aantal documenten bewaarde bleef haar belevenissen goed bekend. De Heer van Bellingeweer had haar het hof gemaakt en toen ze zwanger werd beloofd te trouwen. Hij kon, mogelijk vanwege zijn familie, die belofte niet gestand doen. Allegonda moest in Westfalen bevallen van zijn speelkind en kwam met haar dochter terug in Bellingeweer. Ze maakte nog steeds aanspraak op zijn huwelijksbelofte, maar tot een bruiloft kwam het niet. Met een uitvoerige verklaring stelde ze haar lot in de handen van het gerecht. De uitslag daarvan werd niet gevonden, maar was vast niet gunstig. Maar het lijkt er op dat zonder huwelijk de relatie weer werd opgepakt. In elk geval huwde de Heer van Bellingeweer geen andere - betere - partij.

Als herinnering aan deze affaire bezat Allegonda een met waterverf en inkt bewerkte gravure in een ronde lijst. Op de gravure zitten twee personen in een klein zeilbootje. Aan het roer een heer in rode jas met zwarte steek en tegenover hem een dame met hondje op de schoot en een parasol. Het bootje voert de Britse vlag zodat de gravure wel in Engeland zal zijn gedrukt. Engelse gravures waren in de 18^e eeuw in Nederland niet onbekend en konden zo ook uitgangsmateriaal vormen voor een dergelijke plaat. Ten onrechte werd de plaat in later tijd aangezien voor een aquarel. Langs het boord van het bootje stond een uitvoerig opschrift *Frans Onno Baron van Sijzema, Heer van Bellingeweer en Johanna Allegonda Poeles 1794*. Een jaar later was de heer van Bellingeweer overleden.

Het speelkind van de heer van Bellingeweer, vernoemd naar zijn moeder Geertruide Foek van Burmania, kreeg twee kinderen van een verder niet bekende vader. De één noemde ze Jakomina van Burmania en de andere Frans Onno Sijtsema. De bewerkte gravure vererfde met de documenten in de familie van deze Frans Onno Sijtsema totdat ze dit jaar het Groninger Museum werden aangeboden. De gravure was in een slechte toestand en vastgeplakt op een glasplaat. Als de gravure niet bewerkt was tot een monumentje van een Groninger romance tussen de adel en een linnenmeisje was een restauratie niet de moeite waard geweest. Hoewel dergelijke romances vermoedelijk niet ongebruikelijk waren, getuigen maar weinig documenten over concrete zaken, terwijl beeldmateriaal al helemaal zeldzaam is. Het Groninger Museum verwierf met deze plaat een bijzonder stukje sociale geschiedenis.

REALIA

VAADEL, BESTUURSLINTEN EN MEDAILLES VAN DE ARBEIDERS GYMNASIEKVERENING

VOORWAARTS OPGERICHT IN 1904, LATER VOORTGEZET ALS GYMNASIEK VERENIGING VOORWAARTS.

In de tweede helft van de 19^e eeuw werd de sportbeoefening in verenigingsverband steeds populairder. Naast talloze studentenverenigingen kwamen er ook burgersportverenigingen. In dezelfde tijd verzuild de Nederlandse samenleving, zodat naast de algemene gymnastiekvereniging, ook een christelijke, een katholieke, een joodse en een socialistische gymnastiekvereniging ontstonden. De gymnastiekverenigingen bloeiden tot ver in de jaren zestig, maar de belangstelling nam daarna af en in 1982 werd de vereniging opgeheven. De medailles waarvan vele uit de jaren twintig en dertig van de 20^e eeuw laten zien dat *Voorwaarts* een gevarieerde sportvereniging was, met ondermeer een belangrijke handbal sectie. De

opkomst van het georganiseerde sportleven en de verzuiling vormen twee opmerkelijke elementen uit de 20^e eeuw waaraan grote groepen mensen deelnamen. Schenking uit de nalatenschap van mevrouw J. Noordhof, Peize. (EK)

PLOEGCOLLECTIE

De belangrijkste aanwinst die het Groninger Museum in 2002 kon toevoegen aan de Ploegcollectie is het druksel *Compositie Gevel* van Hendrik Werkman uit 1925. Daarnaast verwierf het museum onder andere twee tekeningen van Werkman, *Stratenmakers* en *Zelfportret*, respectievelijk uit de vroege jaren twintig en uit 1943 en een houtdruk, *Das Lied von der Erde*, van Johan Dijkstra.

De vroege tekening/aquarel *Stratenmakers* was een tot dan toe onbekend werk van Werkman. Een ets uit 1922 en een ongedateerde schets van hetzelfde onderwerp bevinden zich in de collecties van de Stichting H. N. Werkman en het Groninger Museum. Bij het 'uitlijsten' van de tekening werden twee exemplaren van de Groningse krant *Ons Noorden* uit 1926 aangetroffen, afkomstig van de firma Ongerling waar het werk indertijd was ingelijst. De tekening is daarmee te dateren vóór 1927. Een datering omstreeks 1923 lijkt op stilistische gronden en in verhouding tot de ets het meest voor de hand liggend. *Stratenmakers* is evenals Werkmans vroege druksels, geheel samengesteld vanuit het vlak. De contouren van verschillende vormen zijn met even krachtige als korte halen van het potlood aangegeven. Het zelfportret uit 1943 daarentegen bestaat veeleer bij de gratie van ritmische getrokken lijnen en kent een heldere eenvoud.

Dijkstra's houtdruk *Das Lied von der Erde* uit 1924 is een goed voorbeeld van zijn expressieve houtdruk-kunst. Het thema laat de verbondenheid van het Ploegexpressionisme zien met de natuur en de oerkrachten die in haar schuil gaan.

Het in het Groninger Museum onder gebrachte Ploegarchief werd in 2002 uitgebreid dankzij schenkingen van de erven Brandsma-De Baan, dhr. S. J. Schaafsma, dhr. J. H. Overtoom, dhr. F. Wiegers en Kunsthandel Richard ter Borg.

De Stichting H. N. Werkman, die haar archief heeft ondergebracht in het Groninger Museum, ontving van de familie Guermonprez alle door Hendrik Werkman verzonden brieven aan Paul Guermonprez, met wie Werkman in de oorlogsjaren contacten onderhield.

HENDRIK WERKMAN, COMPOSITIE GEVEL

Op de avond van de opening van de tentoonstelling *Werkman - terug in Groningen* in het Groninger Museum kon als belangrijke nieuwe aanwinst het druksel *Compositie Gevel* uit 1925 worden gepresenteerd. Het werk maakte onderdeel uit van een verkooptentoonstelling bij Kunsthandel Richard ter Borg in Groningen en is afkomstig uit het bezit van de erven van Ploegkunstenaar Jan Jordens. Verwerving van het druksel werd mogelijk gemaakt dankzij steun van Stichting Beringer Hazewinkel. Bij monde van haar voorzitter, Wim Koops, die het druksel overhandigde aan museumdirecteur Kees van Twist, werd de verwerving opgedragen aan Werkmans dochter Fie, die daags voor de opening op zeventachtigjarige leeftijd was overleden: "Ik denk dat het toch goed is dat juist op deze dag het druksel 'Gevel' wordt gepresenteerd", zo merkte hij op. "De Stichting Beringer Hazewinkel beschouwt het postuum als een hommage aan zijn gisteren overleden dochter Fie Werkman."

Compositie Gevel (HP 25/26-15) behoort tot de reeks vroege druksels die met behulp van de handpers zijn vervaardigd en dateert uit de periode waarin Werkman de mogelijkheden van druktechnieken voor een autonome kunstvorm aftastte. Het is een van de meest uitbundige, maar ook een van de meest gecompliceerde drukken uit die jaren: de constructie van het druksel laat zien dat vele drukstadia aan het uiteindelijke resultaat vooraf zijn gegaan. De compositie kent een decoratief karakter en spreidt zich uit over het gehele beeldvlak, in tegenstelling tot daaropvolgende druksels waarin Werkman ervoor kiest een uit vormen, vlakken en lijnen geconstrueerd lichaam af te zetten tegen de onbestemde achtergrond van het papier. De structuur van vormen, verkregen met behulp van materialen uit de drukkerij, is beweeglijk speels en toont aan dat Werkmans druksels niet zonder meer aansluiten bij constructivistische richtingen en eerder een expressionistische inslag bezitten. Dat laatste blijkt ook uit het figuratieve

karakter van het druksel. Vensters zijn duidelijk herkenbaar in een compositie die wordt beheerst door een helder ritmisch patroon.

Gevel is een van de weinige druksels waarin duidelijk valt op te maken dat Werkman zich ook in deze techniek inspireert op de visuele waarneming (althans de herinnering aan een waarneming) en kan in dat opzicht worden beschouwd als sleutelstuk. In de meeste druksels uit de jaren twintig kunnen figuratieve connotaties slechts worden vermoed in afzonderlijke beeldfragmenten. Werkman lijkt zijn inspiratie over het algemeen te putten uit de directe omgeving van zijn drukkerij: de machines in zijn werkplaats, het uitzicht over daken, gevels en de gracht, de activiteiten die plaatsvonden in andere vertrekken van het pakhuis.

Anders dan bij geometrisch abstract werkende kunstenaars die blijven uitgaan van de realiteit, zijn Werkmans druksels niet ontstaan op basis van het analyseren en vereenvoudigen van een bepaald beeld of gegeven. Zoals hij vormen en vlakken ordent en beelden samenstelt die verwijzen naar de realiteit vertoont zijn werk veeleer raakvlakken met het synthetisch kubisme dat Pablo Picasso en Georges Braque omstreeks 1910 ontwikkelden en dat onder andere tot uitdrukking kwam in de collagetechniek. Evenals zij jaren daarvoor beeldt Werkman niet af, maar *verbeeldt* hij door afzonderlijke vormelementen samen te brengen tot een organisch geheel en evenals in het werk van de twee kubisten leidt dat in zijn druksels tot verrassende beeld- en materiaalvondsten.

In het druksel *Compositie Gevel* lijkt de werkwijze eigenlijk nog het meeste verwant aan de manier waarop kinderen bouwen met blokken – Werkmans belangstelling voor de ‘naïeve’ expressie is een van de meest wezenlijke kenmerken van zijn kunstenaarschap. Bewust gebruik makend van de beperkingen van het beeldend materiaal construeert hij de gevelwand als stapeling van blokvormen. Van strakke ordening en objectivering, zoals in het werk van constructivisten, is geen enkele sprake. In elke vorm schemert de nervatuur van het houtblok, zijn de ‘onvolkomenheden’ van het handwerk zichtbaar en hoewel er wel degelijk sprake is van een onderliggende structuur, wekt de compositie de indruk al improviserend te zijn ontstaan. Die aspecten verlenen *Compositie Gevel* haar aangenaam speelse en naïeve karakter. Ze verklaren bovendien waarom de druksels uit deze periode eerder expressionistisch dan constructivistisch genoemd kunnen worden.

De uiterlijke overeenkomsten die Werkmans druksels met het werk van constructivisten dragen is grotendeels terug te voeren op de drukkersmaterialen die hem ter beschikking stonden: een betrekkelijk klein spectrum van kleuren drukinkt, lettertekens, de zijkanten en achterzijde van letterblokken, houtblokken die dienden om zetsels vast te zetten. Bestudering van een aantal vroege druksels toonde aan dat Werkman in enkele gevallen hulpmiddelen toepaste. Zo maakte hij in het *Compositie Gevel* gebruik van uit papier geknipte of gesneden vormen om het te bedrukken blad af te dekken, een vroege voorloper van Werkmans sjablonetechniek. De rondingen aan de bovenzijde van de zwarte deur, de roze vormen links en rechtsboven en de driehoekvormen van de vensters-met-gordijnen zijn met behulp van ‘afdek materiaal’ gerealiseerd.¹ Meer dan andere druksels uit deze periode laat *Compositie Gevel* zien dat Werkman vooral plezier beleefde aan het verbeelden van visuele indrukken met de even basale als eenvoudige materialen uit de zetskast. Door de nadrukkelijke figuratieve inslag laat het zich bovendien eerder vergelijken met de schilderijen en tekeningen die hij in die periode maakte. En dan valt op hoe Werkman in alledrie disciplines uitgaat van vlak en vlakverdeling, maar vooral ook hoe hij zich in elke techniek overgeeft aan de eigenschappen en eigenzinnigheden van het materiaal en hoe dat in zijn druksels resulteert in een semi-abstracte beeldtaal. (HS)

¹ De uit papier geknipte vorm (positief of negatief) werd op het te bedrukken blad gelegd, waarna het ingeinkte houtblok alleen het vrijgehouden deel kon bedrukken

EMIL NOLDE, IM GEBIRGE

In 2002 ontving het Groninger Museum een aquarel van Emil Nolde in bruikleen van de Stichting de Ploeg, via Dick en Han Leutscher-Hazelhoff. Nolde was tot dan toe niet vertegenwoordigd in de collectie, maar het werk past in het streven De Ploeg en het Noord Europees Expressionisme in een bredere context aandacht te geven. De aquarel is een goed voorbeeld van de stijl en werkwijze van Nolde en markeert bovendien een belangrijke fase in zijn leven. Daarnaast is het verhaal hoe de schenking tot stand kwam interessant.

De aquarel dateert uit 1937, heeft de afmetingen 17,3 x 11,8 cm en is rechtsboven gesigneerd met 'Nolde'. Op het onderliggende karton heeft Nolde de titel aangegeven: *Im Gebirge*. "Die Berge kehren heim." De aquarel bestaat overwegend uit blauw-grijze kleuren, onderaan vermengd met groen, naar het midden toe met roze. Aan de bovenzijde bevindt zich een lichtgele achtergrond, met grijze vlekken en groot oranje/roze vlak. De oranje kleuren contrasteren sterk met de donkerblauwe tinten, licht tegenover donker. Met dunne lijnen oost-indische inkt zijn contouren aangebracht, die de blauwachtige kleuren onderverdelen en ordenen tot de vormen van bergen. De vele subtiele kleurovergangen geven de bergen reliëf en massa, en zorgen voor dieptewerking. Het oranje-rode vlak rechtsboven kan geïnterpreteerd worden als een wolkenmassa bij een ondergaande zon. De titel bevestigt dat het hier om een bergland-schap gaat en de ondertitel geeft een dichterlijke interpretatie van afscheid nemen en terug naar huis gaan.

De werkwijze die Nolde ontwikkelde in de aquarellen welke hij in de jaren dertig maakte, past bij de manier waarop het beeld zich voor de kijker ontvouwt. De kunstenaar benadrukt, dat zijn voorstellingen voortvloeien uit het materiaalgebruik, in dit geval waterverf op papier, zonder vastgelegde esthetische regels. Hij geeft aan dat de kleur voor hem het voornaamste beeldende middel is. Dunne lijnen geven de essentie van een structuur in vormen en compositie aan, waarna de kleuren zich weer zelfstandig verder ontwikkelen op het beeldvlak

Emil Nolde werd in 1867 als Emil Hansen geboren in Nolde (Denemarken), bij de Duitse grens en ging zich vanaf 1904 Emil Nolde noemen. In 1906 sloot hij zich aan bij Die Brücke en ontdekte daar de kleur als krachtig beeldend middel. Onder invloed van Ernst Ludwig Kirchner, Erich Heckel en Karl Schmidt-Rottluff ging hij werken met vlakken in felle kleuren.

In 1927 ontwierp Nolde zelf een huis met tuinen in Seebüll, in het noordwesten van Schleswig-Holstein nabij zijn geboorteplaats. Hier woonde en werkte hij tot zijn dood in 1956. Het huis is nu een museum, de Stiftung Seebüll Ada und Emil Nolde. De sfeer van het locale landschap, met de zee, wolkenluchten, regenbuien en de mistige ochtenden en herfstavonden, was zeer bepalend voor zijn werk. In toenemende mate maakte hij aquarellen, een techniek waarin hij de vele kleurnuances beter kon vastleggen. In de jaren dertig bracht hij meestal de wintermaanden door in de bergen in Zwitserland; in elk geval in de jaren 1935, 1936 en 1937.

In 1937 werd Nolde 70 jaar, op 7 augustus. Samen met zijn vrouw Ada plande hij een groot verjaardagsfeest voor hun vrienden, maar op het laatste moment werd dit festijn afgelast. Kort daarvoor waren namelijk 1052 werken van Nolde uit Duitse musea in beslag genomen door de Nazis. Een vijftigtal werken werd vervolgens getoond in de reizende tentoonstelling *Entartete Kunst*, waarmee Nolde tot een van de meest prominente vertegenwoordigers hiervan werd bestempeld. In tegenstelling tot vele van zijn collega's besloot Nolde niet te emigreren, zelfs niet te verhuizen naar het vlak over de grens gelegen Denemarken. Hij wilde in Seebüll blijven wonen en werken. Vanaf 1938 begon hij een reeks aquarellen te maken, die hij *Ungemalte Bilder* noemde. In 1941 kreeg hij een volledig werkverbod van de Nazis. De aquarellen die hij in de oorlogsjaren maakte, zijn officieel niet geschilderd; vandaar de naam. Het kleine formaat en het medium papier zorgde ervoor dat hij ze snel kon maken en gemakkelijk kon verstoppert. De aquarel *Im Gebirge* uit 1937 staat op het breekpunt van Noldes werk en leven in de jaren dertig. Het is een prachtig voorbeeld van de atmosferische stijl, die hij in Seebüll ontwikkelde. Het werk is zeer karakteristiek: de nevelige kleuren zorgen voor een melancholische stemming en suggereren een tijd van afscheid nemen en sombere vooruitzichten bij de thuiskomst. Het contrast van de blauwgrijze, donkere bergen en de rode, ondergaande zon versterkt deze gemoedstoestand. De dunne lijnen beteugelen de kleuren in de natuurlijke omgeving van het berglandschap, maar geven geen strakke begrenzing, waardoor de fijne nuances van deze kleuren in elkaar kunnen overlopen.

Deze aquarel *Im Gebirge* schonk Nolde aan de Zwitserse musicienne Silvia Kind (1907-2002), een van de kennissen uit de culturele kringen in het Berlijn van de jaren dertig.

Na 1935 keerde Kind, vol afschuw voor het Nazi regime, terug naar Zürich en zag ze Nolde minder vaak. "Wir sind im Jahr 1937, in einem Land, wo die Kunst diktiert wird, wo ein Grosser unbequem ist, wo das Unbequeme vernichtet wird (nur Noldes Geburtstag veranlasste mich, noch einmal für kurze Zeit nach Deutschland zu kommen)...", schrijft zij in haar *Monologe*, een privé-uitgave uit 1997 met herinneringen (*Monologe*, Port Angeles 1997, p. 247). Mogelijk heeft Kind bij die gelegenheid de aquarel van hem gekregen. Op het onderliggende karton heeft hij geschreven: "An Silvia Kind und ihr (...) Von A und E."

(Ada en Emil). De ondertitel "Die Berge kehren heim" zou kunnen verwijzen naar de terugkeer van Silvia naar Zwitserland. Het onderwerp is uniek in Nolde's oeuvre: hij schilderde nooit bergen, alleen het vlakke land van Seebüll met lucht en water in waterige kleuren. Op 10 september schrijft zij aan Nolde vanuit Zürich: "Ich schaue jeden Tag mein Bergbild an (...) Es ist ein ganz herrliches Bild. Ich bin recht glücklich, dass es zosuzagen zwangsläufig bei mir landen musste, nachdem es mich von anfang nicht losgelassen hatte." (Archiv Stiftung Seebüll Ada und Emil Nolde).

De aquarel van Nolde, door hem opgedragen aan Silvia Kind, werd door haar bij testament geschonken aan Dick en Han Leutscher-Hazelhoff bestemd voor de Stichting De Ploeg als bruikleengeefster aan het Groninger Museum. De toenmalige voorzitter van de Stichting De Ploeg, Mr. W. R. H. Koops, zorgde voor de formele afronding. Zowel door de unieke voorstelling, de plaats in Noldes oeuvre, als door de context van de culturele contacten van Silvia Kind vertegenwoordigt dit werk een bijzondere cultuur-historische waarde in de collectie van het museum. (SK)

AANWINSTEN HEDENDAAGSE KUNST

Nadat de succesvolle stipendia aan Inez van Lamsweerde/Vinoodh Matadin en Viktor & Rolf zijn afgerond en het Groninger Museum mooie, representatieve collecties van hen heeft opgebouwd, zijn in 2002 met nieuwe kunstenaars/vormgevers vergelijkbare aankoopregelingen getroffen. Het gaat om de ontwerper Job Smeets en het fotografenduo Anuschka Blommers/Niels Schumm, die beiden voor het eerst in het museum werden gepresenteerd in de groepstentoonstelling *Stroomversnelling* in 2001. Gedurende enkele jaren zullen ze intensief door het Groninger Museum worden gevolgd en per jaar wordt in goed overleg een aantal belangrijke werken van hen door het museum gekocht.

Van Job Smeets, tegenwoordig samenwerkend met Nynke Tynagel onder de naam Studio Job, werden in het eerste jaar van het stipendium *Excavator* en *Cannon* verworven. Job behoort tot de meest eigenzinnige jonge talenten in de Nederlandse vormgeving. Na zijn afstuderen in 1995 aan de Design Academy te Eindhoven vestigde hij al snel zijn naam met enkele opvallende ontwerpen. Hij wil zich echter op geen enkele manier in het keurslijf van de gevestigde design-praktijk persen en streeft een grote vrijheid in het vormgeven van zijn ideeën na. Veel van zijn objecten bevinden zich dan ook op de grens van design en autonome kunst. De *Excavator* doet qua vormgeving aan een speelgoedauto denken maar dan op volwassen schaal. Deze graafmachine heeft binnen het oeuvre van Job ook een belangrijke symbolische betekenis: hij helpt bij het uitdiepen van ideeën, bij het puinruimen oftewel het opruimen van verouderde opvattingen om zo de weg vrij maken voor iets nieuws. Dat het Job ernst is bewijst het kanon: hij laat zich door niemand tegenhouden!

Studio Job had in Milaan in 2002 tijdens de internationale meubelbeurs aldaar een bijzondere tentoonstelling waarin de bronzen *Candle Man* een absolute *eyecatcher* was. Is dit een autonoom kunstwerk of is het gewoon een wat groot uitgevallen kandelaar, die met zijn gewicht van zo'n 450 kilo dan wel zeer onpraktisch is!? Houdt dit enigszins onbeholpen ogende mannetje behulpzaam twee kaarsen ter verlichting van ons op of vormt hij juist een bedreiging voor de toeschouwer? Is het de taak van de vormgever/kunstenaar om uitsluitend dienstbaar te zijn of mag hij ook verwarring stichting en tot nadenken stemmen? Mede vanwege de soort vragen die het oproept is dit werk een belangrijke aanwinst voor het Groninger Museum.

Van Blommers/Schumm werden dertien grote portretfoto's uit de serie *The Influence* verworven, die op verzoek van het Groninger Museum voor de tentoonstelling *Stroomversnelling* op groot formaat zijn afgedrukt. Anuschka Blommers en Niels Schumm studeerden in 1996 af aan de Rietveld Academie en werken sindsdien samen.

Naast hun zeer onconventionele modefotografie specialiseerden zij zich in portretkunst. Hun internationale faam consolideerden zij met *The Influence*, waarin zij, in opdracht van het mode tijdschrift *Self Service*, een aantal van de invloedrijkste van de nieuwe generatie modeprofessionals portretteerde (behalve ontwerpers ook stilisten, uitgevers van modebladen etc). De serie is daarmee een belangrijk

tijdsdocument: dit zijn mensen die invloed uitoefenen op hoe grote groepen mensen zich in de nabije toekomst zullen kleden. De foto's zijn indringend van vorm: tegen een diepzwarte achtergrond zijn de personen haarscherp gefotografeerd, in een zacht licht dat toch elk detail haarscherp laat zien.

Erik van Lieshout had in 2002 een grote tentoonstelling in het Groninger Museum. Hieruit werd het werk verworven dat velen als het topstuk van de tentoonstelling beschouwden: de installatie *Lariam*, met bijbehorende tekeningen. *Lariam* bestaat uit een grote, met opgevouwen kartonnen dozen en plakband gemaakte projectieruimte, die in de verhoudingen is terug te voeren op een pillendoos. Mensen kunnen er op de grond gaan zitten of op een van de twee zilverkleurige 'pillen'. Binnen wordt een film geprojecteerd van circa vijf minuten, opgenomen in Ghana. *Lariam* is een krachtig anti-malariamiddel dat het welbevinden van degene die het slikt zeer negatief kan beïnvloeden en misschien zelfs tot, zo zegt de bijsluiter, zelfmoordneigingen kan leiden. Van Lieshout vindt dit zo absurd dat hij deze zin in een *rap* wil uitschreeuwen en daartoe gaat hij bij een Afrikaanse *rapper* te rade bij wie hij les neemt. De film roept talloze, soms tegenstrijdige gevoelens, gedachten en vragen op: *gène* en vertedering; maar ook vragen over culturele eigenheid en uitwisseling; over de verhouding tussen rijk en arm; over de muziek(clip)industrie die soms goede sier maakt met pittoreske beelden van armoede.

Maria Roosen had in 2001 een tentoonstelling in het Paviljoen Coop Himmelb(l)au van het Groninger Museum, waarvoor zij speciaal het *Bellenrek* maakte. Het belangrijkste materiaal waarmee Roosen werkt is geblazen glas, waarmee zij ronde, uitnodigende vormen maakt, die zij soms combineert met bestaande voorwerpen. Haar werken roepen vele associaties op. Zo lijken haar glazen sculpturen soms op borsten, ogen, kralen of spermacellen. Roosen verleidt met haar oogstrelende en zinnenprikkelende werken, zonder al te concrete antwoorden op vragen naar de betekenis ervan te geven. Het *Bellenrek*, met zijn veelheid aan kleuren, zou in de context van een glasblazerij fungeren als een serie kleurenstalen, in Roosen's oeuvre kan het als symbolisch fundament worden opgevat van waaruit haar toekomstige werken als het ware geboren kunnen worden. (RS)

LIJST VAN AANWINSTEN 2002

ARCHEOLOGIE

VELDKEI MET EIGENAARDIGE AFVLAKKING

Gevonden bij de restauratie van de Hervormde kerk van Hoogkerk.
schenking K.T. Meindersma, Zuidlaren
2002-IV-1

PELGRIMSAMPUL THOMAS BECKET, 1275-1325

Gevonden in afgevoerde grond van zuidelijk uiteinde Oude Boteringestraat te Groningen.
tinloodlegering, 10,3 x 6,4 cm
aankoop
2002-V-1

FOTO'S

ANUSCHKA BLOMMERS & NIELS SCHUMM

THE INFLUENCE, 2000

13 foto's uit serie portretten van modeontwerpers:

Viktor Horsting, Rolf Snoeren, Melanie Ward, Katy England, Hussein Chalayan, Véronique Branquinho, Hedi Slimane, Liz Goldwyn, Nicolas Ghesquière, Susan Cianciolo, Sophia Kokosalaki, Jefferson Hack, Michel Botbol

fotografie, kleur, 158,2 x 127,2 x 4,9 cm (per deel, inclusief lijst)

aankoop (stipendium)

2002.0087.A-M

ANTON CORBIJN

KEES STORM, 2002

5 foto's van Kees Storm, topmanager van Aegon-Verzekeringen, vervaardigd ter gelegenheid van zijn afscheid van het bedrijf

zwartwitfoto's (nrs A-D), kleurenfoto (nr E), 28 x 27,8 (beeldmaat nrs A-D), 25,5 x 25,4 (beeldmaat nr E)

schenking Aegon-Verzekeringen

2002.0044.A-E

GRAFISCHE VORMGEVING

WOBBE ALKEMA

TENTOONSTELLINGSAFFICHE WOBBE ALKEMA, 1953

drukwerk, handmatig ingekleurd: inkt en verf op papier, 59 x 44,5 cm

schenking dhr C.W.A. Hendrikse

2002.0042

JAN ALTINK

•GEBOORTEKAART HENRIËTTE NAS, 1936

kleurendruk, drukwerk, 10,7 x 17,5 cm

schenking dhr S.J. Schaafsma

2002.0032

•ADVERTENTIEONTWERP VOOR BADARTIKELEN V&D, Z.J.

drukwerk, circa 14 x 20,5 cm

schenking dhr S.J. Schaafsma
2002.0033

•ENVELOPPE V&D, Z.J.

drukwerk, 3,2 x 11,2 cm (beeldmaat)

schenking dhr S.J. Schaafsma

2002.0036

•AFPLAKBAND V&D (FRAGMENT), Z.J.

drukwerk, 2,5 x 43,5 cm

schenking dhr S.J. Schaafsma

2002. 0037

JAN ALTINK (ONTWERP), HENDRIK NICOLAAS WERKMAN (DRUK)

•EX-LIBRIS DR W.L. BRANDSMA, 1937

drukwerk, 9,5 x 7,8 cm, 2 exemplaren

schenking Erven Brandsma-De Baan

2002.0016, 2002.0017

•EX-LIBRIS HENK ONGERING, 1927

kleurenhoutdruk, 11,8 x 9,4 cm

schenking dhr S.J. Schaafsma.

2002.0031

RUUD VAN EMPEL

LE NOUVEAU SALON DES CENT - HENRI DE TOULOUSE-LAUTREC CENTENARY 1901-2001, 2001

affiche

offsetprint, 98 x 68 cm

schenking Ruud van Empel

2002.0004

GRONINGER MUSEUM (OPDRACHTGEVER)

GEBRUIKSDRUKWERK TEN BEHOEVE VAN TENTOONSTELLING:

STADSPALEIZEN, BORGBEWONERS IN DE STAD, GRONINGER MUSEUM, 2002:

uitnodiging, folder, affiche

drukwerk, diverse afmetingen

2002.0062

GRONINGER MUSEUM (OPDRACHTGEVER) / RUDO MENGE (ONTWERP)

GEBRUIKSDRUKWERK TEN BEHOEVE VAN TENTOONSTELLINGEN:

•ERIK VAN LIESHOUT, NAUGHTY BY NATURE (NOT 'CAUSE I HATE YOU), GRONINGER MUSEUM, 2002:

uitnodiging, flyer, affiche klein formaat, affiche groot formaat

drukwerk, diverse afmetingen

2002.0064

•BICICLETTTE, GRONINGER MUSEUM, 2002:

uitnodiging, antwoordkaart

drukwerk, 14,8 x 21 cm (per stuk)

2002.0065

•DE PLOEG, STAD EN LAND, GRONINGER MUSEUM, 2002:

folder bustocht

drukwerk, 14,8 x 53,3 cm (uitgevouwen)

2002.0066

•JAKE & DINOS CHAPMAN, GRONINGER MUSEUM, 2002

uitnodiging, antwoordkaart, flyer tentoonstelling, flyer debat 'De verbeelding van goed en kwaad in de kunst' (klein formaat), flyer debat (groot formaat), affiche klein formaat, affiche groot formaat

drukwerk, diverse afmetingen 2002.0067

•WERKMAN TERUG IN GRONINGEN, GRONINGER MUSEUM, 2002:

uitnodiging, antwoordkaart
drukwerk, diverse afmetingen
2002.0068

•GEBRUIKSDRUKWERK TEN BEHOEVE VAN PROJECT MENDINI-FIETS:

Ontdek authentiek Groningen op een Mendini-fiets, Groninger Museum, 2002:
folder, 14,8 x 34 cm (opengevouwen)
2002.0069

JAN GERRIT JORDENS (AUTEUR, UITGAVE), HENDRIK NICOLAAS WERKMAN (DRUK)

DE 2E TWINTIG LINOLEUMSNEDEN VAN LEERLINGEN EENER H.B.S. V, 1925
drukwerk, 20,7 x 19,5 cm, 28 pagina's + omslag
schenking Dore Mulder
2002.0051

ROTELLA

LA BICICLETTA IDEALE, 1990
collage op ijzerplaat, 301,5 x 150 cm
schenking kunstenaar
2002.0045

HENDRIK NICOLAAS WERKMAN

MENUKAART DINER PROMOTIE W.L. BRANDSMA, 1936
drukwerk, 25,4 x 16,2 x 32,4 cm
schenking Erven Brandsma-De Baan
2002.0018

JAN WIEGERS

THREE SONNETS BY WILLIAM SHAKESPEARE, FOR A VOICE AND PIANOFORTE DOOR PIET KETTING, 1938
Ontwerp van omslag voor bladmuziekboek.
offsetdruk, 34 x 27 cm, 15 pagina's
aankoop
2002.0011

INSTALLATIES

ERIK VAN LIESHOUT

LARIAM, 2001
Installatie met projectie en tekeningen.
gemengde techniek, gemengde media
140 x 261 x 653 cm (doos omhulsel), 31,8 x 44,1 cm (per tekening)
aankoop
2002.0043

MARIA ROOSEN

BELLENREK, 2001
Serie van 98 objecten, met ophangstelsel (speciaal vervaardigd voor tentoonstelling Maria Roosen, Groninger Museum, 2001).
geblazen glas, lengte objecten variërend tussen 12 en 70 cm, lengte opstelling: circa 825 cm
aankoop
2002.0057

KERAMIEK

ANONIEM, DELFT

SCHOTEL, 1660-1680
aardewerk, hoogte 5,8 cm, diameter rand 39,5 cm
2002.0058

ANONIEM, DELFT

SCHOTEL, 1660-1680
aardewerk, hoogte: 5,3 cm, diameter rand 39,1 cm
2002.0059

ANONIEM

DEKSELDOOS, 12DE/13DE EEUW
Chinees porselein
bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst
2002.0070

ANONIEM

SCHOTEL, 18DE/19DE EEUW
Zuid-Chinees steengoed
bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst
2002.0071

ANONIEM

KOMMETJE, 18DE/19DE EEUW
Zuid-Chinees steengoed
bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst
2002.0072

ANONIEM

SCHAALTJE, EIND 16DE/BEGIN 17DE EEUW
Chinees porselein
bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst
2002.0073

ANONIEM

KOM, 1580
Chinees porselein
bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst
2002.0074

ANONIEM

KOMMETJE, LAAT 16DE EEUW
porselein
bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst
2002.0075.A

ANONIEM

KOMMETJE, LAAT 16DE EEUW
porselein
bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst
2002.0075.B

ANONIEM

KOM, LAAT 16DE EEUW

Chinees porselein

bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst

2002.0076

ANONIEM

KOM, LAAT 16DE EEUW

Chinees porselein

bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst

2002.0077

ANONIEM

KOMMETJE, CIRCA 1640

Chinees porselein

bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst

2002.0078.A

ANONIEM

KOMMETJE, CIRCA 1640

Chinees porselein

bruikleen Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst

2002.0078.B

ANONIEM, CHINA (VERVAARDIGING, DELFT (DECORERING))

SCHOTEL, 1710-1730

porselein, hoogte 4 cm, diameter rand 27,8 cm

2002.0079

ANONIEM

CHINE DE COMMANDE

19-delig theeservies

porselein, diverse afmetingen

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0080

ANONIEM

THEEPOT OP VOET EN HOOG HENGSEL

porselein, 18,9 x 13 cm

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0081

ANONIEM

THEEPOT OP POOTJES MET PLATEAU

porselein, 13,2 x 13,4 cm

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0082

ANONIEM

THEEPOTJE

aardewerk, 3,5 x 6 cm

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0083.A

ANONIEM

THEEPOTJE

aardewerk, 3,3 x 6 cm

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0083.B

ANONIEM

KOFFIEPOT

aardewerk, 16,8 x 16,7 cm

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0084

ANONIEM

KOP EN SCHOTEL

porselein, 7,6 x 8 cm (kop), 2,3 x 13,5 cm (schotel)

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0085.A

ANONIEM

KOP EN SCHOTEL

porselein, 7,6 x 8 cm (kop), 2,3 x 15,5 cm (schotel)

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0085.B

ANONIEM

KOP EN SCHOTEL

porselein, 7,6 x 8 cm (kop), 2,3 x 15,5 cm (schotel)

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0085.C

ANONIEM

THEEKOP MET OORTJES, DEKSEL EN SCHOTEL

porselein, 9,2 x 8,8 cm (kop + deksel), 2,8 x 13,5 cm (schotel)

schenking Douwe Egberts Nederland BV

2002.0086

KUNSTENAARSBOEKEN

MARIEKE VAN LOENHOUT (CONCEPT EN VORMGEVING), ARJEN VERSCHOOR (FOTOGRAFIE)

STRAATSIERADEN, 2002

blokboek

drukwerk, 14 x 14 x 4 cm

aankoop

2002.0052

RONA PONDICK

12345, 1998

gebonden boekje (in cassette)

drukwerk, 22 pagina's, 25 x 14 cm, oplage nummer 1/20

schenking kunstenaar

2002.0038

MODE

VIKTOR & ROLF

2001.0071 T/M 2001.0074

bruikleen 2001

aangekocht in 2002

MUNTEN EN PENNINGEN

ANONIEM, GRONINGEN STAD

ST. JANS GOUDGULDEN, 1488

geslagen munt, goud, diameter 2,3 cm, gewicht 3,33 gram

aankoop

2002.0001

ANONIEM, GRONINGEN STAD

ST. JANS GOUDGULDEN, 1495

geslagen munt, goud, diameter 2,3 cm, gewicht 3,17 gram

aankoop

2002.0002

ANONIEM, GRONINGEN

HOLPENNING, 1499

geslagen munt, brons, diameter 1,2 cm

aankoop

2002.0007

ANONIEM

EENRUMMER AAGT 10 AGT, 1999

geslagen munt, koperlegering, diameter 3 cm

schenking Jan C. van der Wis

2002.0054

ANONIEM

PRIJSPENNING KOMMISSIE VOOR LANDBOUW IN GRONINGEN, AAN J. BRUINS, 1848

zilver, diameter 4 cm

aankoop

2002.0060

CARLA KLEIN (MEDAILLEUR)

GEDENKPENNING NUMISMATISCHE KRING GRONINGEN 1951-2001, 2002

gegoten penning, zilver (1° gehalte), diameter 6,5 cm

aankoop

2002.0015

KONINKLIJKE BEGEER

PRIJSPENNING HARDDRAVERIJ VEREENIGING GRONINGEN, 1889

gegraveerde penning, goud, diameter 4 cm, gewicht 17,3 gram

aankoop (via Jan C. van der Wis)

2002.0061

TIDDO NIEBOER

•ZONDER TITEL (NR E UIT SERIE), 1997
houtdruk, 76 x 50 cm, oplage nummer 15/15
aankoop
2002.0010.A

•ZONDER TITEL (NR F UIT SERIE), 1997
houtdruk, 76 x 50 cm, oplage nummer 11/15
aankoop
2002.0010.B

•ZONDER TITEL (NR M UIT SERIE), 1997
houtdruk, 76 x 50 cm, oplage nummer 12/15
aankoop
2002.0010.C

•ZONDER TITEL (NR S UIT SERIE), 1997
houtdruk, 76 x 50 cm, oplage nummer 8/15
aankoop
2002.0010.D

HENDRIK NICOLAAS WERKMAN

GEVEL (HP 25-26/15), 1925
druksel (vervaardigd via handpers), 64,5 x 49,9 cm
aankoop (aangekocht met steun van Stichting Beringer Hazewinkel)
2002.0050

JAN WIEGERS

•BADENDEN, 1923 (NADRUUK TUSSEN 1990-1999)
houtdruk (nadruk van de originele plaat), 6,7 x 20,5 cm (beeldmaat)
schenking dhr F. Wiegers
2002.0039

•STADSTAFEREEL MET PAARD EN WAGEN, 1923 (NADRUUK TUSSEN 1980-1989)
ets (nadruk van de originele plaat), 19,7 x 24,9 cm (beeldmaat)
schenking dhr F. Wiegers
2002.0040

SCHILDRIJEN

GEORGE MARTENS

ZELFPORTRET, 1918
olieverf op paneel, 42,4 x 28,2 cm
schenking R.G.E.G. Martens
2002.0003

HENDRIK DE VRIES

STRUIKEN EN BLOEMEN, Z.J.
olieverf op doek, 69,4 x 48,8 cm
schenking mevr. H.A. Hazewinkel-Loos
2002.0009

HONG YI ZHUANG

ZONDER TITEL (PINK-PROJECT), 1999
3-luik, bestaande uit 3 losse delen
hout, verf, rubber, 70 x 244 cm per deel

aankoop
2002.0020

SCULPTUREN

JOB

•KANON, 2002
gecoat piepschuim, circa 140 x 140 x 300 cm
aankoop (uit deel stipendium, met steun van de Mondriaan Stichting)
2002.0021

•CANDLEMAN, 2002
wandsculptuur / kaarsenhouder
gegoten en gepatineerd brons (sculptuur), paraffine (kaarsen)
150 x 170 x 90 cm, 450 kg
aankoop
2002.0024

•EXCAVATOR, 2001
gemengde media, gecoat piepschuim, circa 190 x 115 x 385 cm
aankoop (uit deel stipendium, met steun van de Mondriaan Stichting)
2002.0088

MICHAEL WONG LOI SING

NO EYES BUSINESS, 2002
doosje met kleine sculptuurtjes
gemengde techniek, gemengde media, 15 x 27 x 20 cm (doosje)
schenking kunstenaar
2002.0027

TEKENINGEN, AQUARELLEN, GOUACHES

JAN ALTINK

- HENDRIK WERKMAN, 1925
potlood op papier, 20,8 x 16,8 cm
aankoop (aangekocht met steun van Hazewinkel Pers, Groningen)
2002.0012
- BOERDERIJ IN LANDSCHAP (VOORSTUDIE VAN SCHILDERIJ DE RODE BOERDERIJ), 1924
potlood en krijt op papier, 18,5 x 24 cm
aankoop
2002.0023
- ADVERTENTIEONTWERPEN VOOR MANTELDAGEN V&D (IN RECTO, IN VERSO), Z.J.
potlood op papier, 21 x 33,7 (papiermaat)
schenking dhr S.J. Schaafsma
2002.0034
- ADVERTENTIEONTWERP VOOR ST. NICOLAAS V&D, Z.J.
inkt op papier, circa 14 x 11 cm (beeldmaat)
schenking dhr S.J. Schaafsma
2002.0035
- LANDSCHAP MET BOERDERIJ, 1927
potlood en inkt op papier, 16,3 x 20,5 cm
schenking Galerie Hofsteenge
2002.0046

HENDRIK LEFFERT MEYLING

HERDER BIJ SCHAAPSKOOI, 1797
aquarelverf op papier, 14,2 x 9,3 cm
aankoop
2002.0056

EMIL NOLDE

IM GEBIRGE, 1937
oostindische inkt en aquarelverf op papier, 17,3 x 11,8 cm
bruikleen Stichting De Ploeg
2002.0049

HENDRIK NICOLAAS WERKMAN

•STRATENMAKERS (IN RECTO), CONTOURSCHEETS VAN EEN STRATENMAKER (IN VERSO), 1926
krijt en aquarelverf op papier, 50,5 x 32,2 cm (papiermaat)
aankoop
2002.0019

•ZELFPORTRET, 1942
oostindische inkt op papier, 21,4 x 13,7 cm
aankoop
2002.0047

JAN WIEGERS

•LANDSCHAP MET BOERDERIJ EN MOLEN, 1934
houtskool op papier, 31 x 41,5 cm
schenking PHILIPS Domestic Appliances and Personal Care
2002.0008

•ONTWERPTEKENING VOOR OMSLAG VAN AAN 'T ZUGERMEER (IN RECTO), TWEE SUMMIERE SCHEETSJES (IN
VERSO), 1926
grafiet en inkt (in recto) en grafiet (in verso) op papier, 16,1 x 20,4 cm
schenking Jan Koster, Aduard
2002.0014

•SONJA, 1925
oostindische inkt op papier, 21,6 x 17,7 cm
aankoop
2002.0041

MICHAEL WONG LOI SING

•ZONDER TITEL, 2002
Portret in reliëf van een vrouw.
was, boomblad op papier, 65 x 50 x 4 cm
schenking kunstenaar
2002.0026

•HOW TO HAVE A BETTER LIFE, 2002
4-bladig 'boekje', inkt en verf op papier, 16,5 x 50 cm
schenking kunstenaar
2002.0028

•ZONDER TITEL, 2002
8 bladen, gemengde techniek: inkt, verf, lijm, textiel, boomschors op papier, 75 x 37 cm (per blad)
schenking kunstenaar
2002.0029

•ZONDER TITEL, 2002
2 'boeken' I en II

gemengde techniek, gemengde media: hardboard, kunststof, draad, leisteen, karton, textiel, latex, papier, zout, essentiële oliën
35 x 29 x 10 cm (I), 27,5 x 47,5 x 11,5 cm (II)
schenking kunstenaar
2002.0030

VORMGEVING

JOB

ROCK, 2002

Koekjestrommel, de helften kunnen ook als schaal dienen.

gegoten, gepatineerd, gepolijst brons, 12,5 x 37 cm

aankoop

2002.0055

ALESSANDRO MENDINI (ONTWERP), ALESSI (PRODUCTIE)

•VASO VISO, 2001

vaas

aardewerk, roestvrijstaal (details), 91 x 50 x 30 cm

aankoop

2002.0005

•ANNA HARLEQUIN, 1999

vaas

aardewerk, goud (details), hoogte 120 cm, diameter 30 cm, oplage nummer 8/99

aankoop

2002.0006

PUBLIEKSACTIVITEITEN

PUBLIEKSACTIVITEITEN 2002

De publieksactiviteiten van de eerste helft van 2002 stonden vooral in het teken van de grote en spraakmakende tentoonstelling Ilya Repin. De opening viel weliswaar in 2001, maar het activiteitenprogramma vond plaats in 2002.

De inhoudelijke, niet commerciële activiteiten, deels georganiseerd i.s.m. derden, waren zeer divers: een symposium, lezingen, literaire avonden, filmprogramma's, concerten vonden plaats in én buiten het Museum, maar alle nauw verbonden aan het onderwerp van de tentoonstelling: Repin. De belangstelling was helaas soms erg wisselend.

Voor deze activiteiten is de samenwerking gezocht met RuG/Studium Generale, Uitgeverij Passage/Poëziemarathon, Filmcentrum Images, NNO, Openbare Bibliotheek, e.a.

Ook de commerciële activiteiten als rondleidingen en ontvangsten kregen door de grote belangstelling voor deze tentoonstelling een enorme impuls: de aanvragen voor rondleidingen overschreed de maximumcapaciteit en er moesten zelfs groepen geweigerd worden. Het aantal commerciële ontvangsten kende een enorme piek in de maand maart.

De opening van de tentoonstelling van Erik van Lieshout in april kende een bijzonder eigen karakter: met medewerking van Eriks vrienden The Johnsons at the Chickenranch, DJ Hannes, Jennifer Tee en Pilar werd het een enorm swingfeest met zeker 600 gasten.

De zomer werd gekenmerkt door de manifestatie *Gironingen*, waarbij het Museum als passend decor diende, en de opening van de tentoonstelling en zomermanifestatie *De Ploeg - Stad en Land*, waarbij tevens de verbouwde entreehal werd gepresenteerd.

Voor het najaar stonden Jake & Dinos Chapman op het programma: een spraakmakende en eigenzinnige tentoonstelling, die in september op bescheiden wijze in aanwezigheid van de broers werd geopend. Het niet onbekende duo Mr. and Mrs. Cameron, voorafgegaan door de broertjes Funckarma, verzorgden de programmering. Mede door de aanwezigheid van ca. 400 jonge mensen uit de kunstwereld ontstond er een eigentijdse sfeer.

In november is in aansluiting op deze tentoonstelling een debat georganiseerd over Goed en Kwaad in de kunst: Lucette ter Borgh, Anna Tilroe en Marga van Mechelen gingen o.l.v. Kees van Twist met elkaar hierover in gesprek.

Bovenstaande projecten werden afgewisseld met enkele kleinere activiteiten zoals dansvoorstellingen van Krisztina de Chatel, colleges van Henk van Os, een eindexamenpresentatie van het Mohr Instituut en concerten in het kader van het Peter de Grote festival.

EDUCATIE

PUBLIEKSINFORMATIE

In 2002 verschenen museummagazines over Erik van Lieshout (Nederlandse en Duits/Engelse versie), *De Ploeg Stad & Land* en Jake & Dinos Chapman (Nederlandse en Duits/Engelse versie).

Bij de tentoonstellingen *De Ploeg Stad & Land*, H. N. Werkman Terug in Groningen en Erik van Lieshout werden audiotours gemaakt.

Begeleidende zaalbladen verschenen bij de tentoonstellingen *Biciclette*, Rona Pondick, *Topographica Groningana* en *Collenius' Vrouwen*.

Tentoonstellingsprogramma's voor infobalies en het scherm in de entreehal werden bijgehouden en aangepast. Tevens werd informatie geleverd voor de schermen in de entreehal over educatie en over *De Ploeg* voor de VVV cultuurbalie.

VOORTGEZET ONDERWIJS

De presentatie over De Ploeg in het virtuele Groninger Museum werd bijgesteld en uitgebreid. Tevens werd een nieuwe invulling met werken uit de collectie voorbereid, evenals twee speciale educatieve projecten voor 2003.

Het samenwerkingsproject Werkman Taal en Beeld (met ABCG en Grafisch Museum Groningen) werd vernieuwd. Een nieuw samenwerkingsproject, over Animatie, werd voltooid (publicatie in 2003) door de inbreng van stagiaire Ja-Ysha Obispo. Van de digitale nieuwsbrief met ca 950 abonnees werden aflevering 11 t/m 17 verstuurd per email.

Voor de leerling-ambassadeurs van het Jongeren Uit Buro werden diverse bijeenkomsten georganiseerd. Deze groep is sinds dit jaar onderverdeeld in een brede groep culturele ambassadeurs en een selecte club 'jongeren advies groep'. Voor dit gezelschap werden bijeenkomsten georganiseerd, waarbij de nadruk niet alleen lag op het aanbieden en verspreiden van praktische informatie zoals posters en entreekaartjes, maar vooral op de achtergronden van het museum, zodat de leerlingen hun eigen mening konden vormen leidend tot adviezen over de doelgroep.

Docenten beeldende vakken en CKV coördinatoren werden uitgenodigd op speciale docenteninformatiebijeenkomsten bij de grote tentoonstellingen. Naast een toegespitste rondleiding en advies over museumbezoek met leerlingen, ontvingen de docenten ook achtergrondinformatie over de betreffende onderwerpen.

Voor het VMBO werd een aparte versie van het kijk- en doe-project Het Gebouw gemaakt, waarmee leerlingen in kleine groepjes zelfstandig het museum leren ontdekken.

Voor groepen werden lezingen en inleidingen verzorgd over uiteenlopende onderwerpen, met name het gebouw en De Ploeg.

KINDEREN EN BASISONDERWIJS

Het ontdekkingsvestje Vestini voor individuele kinderen van 6 tot 12 jaar werd regelmatig aangepast aan de actuele tentoonstellingen. De discman werd in de loop van het jaar vervangen door de handunit van de audiotoe. De actualiteit werd niet steeds in de gesproken tekst aangebracht, maar door middel van de kijk- & doe opdrachtkaartjes. Hierdoor werd voorkomen dat Vestini bij tentoonstellingswisselingen enige tijd niet beschikbaar was. Vestini speelde een belangrijke rol in het tv programma *Museumgasten* (AVRO), waarin twee bekende Nederlanders het museum testten op kindvriendelijkheid en later in het programma *Museumbende* (AVRO), waarin vijf kinderen hetzelfde deden (uitzending in februari 2003). In de kerstvakantie werd een theatervoorstelling georganiseerd i.s.m. het Grand Theatre in het kader van het Kinderwinterfestival.

Geertje de Groot ontwikkelde als projectmedewerkster een interactieve cd rom over De Ploeg voor groep 6 t/m 8 van het basisonderwijs; ontwerp en technische uitvoering lagen in handen van Carola de Poel.

Het team museumdocenten kende een vervanging van twee vertrekkende docenten, Arjo Passchier en Inge Hekman, door twee nieuwe krachten, Jelle van Veen en Willemijn Gudde. Eind 2002 vertrok ook museumdocente Marieke van Stempvoort. De samenstelling was verder als volgt: Annet Cupédo, Aalke Holman, Grietineke Lier, Christien van der Cingel, Geertje de Groot en Inge van der Veen. De programma's voor het basisonderwijs werden in een speciale folder samengebracht.

Een belangrijk project was Focke 2 in het voorjaar, bestemd voor groep 5 en 6 van het basisonderwijs. In het virtuele museum is een zoektocht uitgezet, waarbij vijf voorwerpen gevonden moesten worden in de gouden toren en daarbuiten. Deze objecten konden tijdens het project in het echt bekeken worden in het museum onder begeleiding van museumdocenten, in speciaal geprepareerde transportkisten/vitri-nes. Het programma werd afgesloten met het maken van een vaandel in het kinderatelier.

In de voorjaarsvakantie werden cursussen i.s.m. de Vara georganiseerd. Een geplande cursus over Biciclette in de zomervakantie voor een nieuwe doelgroep van 12 tot 16 jaar kon, ondanks een wervend interview in de Groninger Gezinsbode, bij gebrek aan inschrijving geen doorgang vinden. In het najaar verzorgden de museumdocenten cursussen over Werkman voor 6-8 jaar en 9-12 jaar op zaterdagmiddag.

gen en kleuteratelier voor kleuters en ouders op zaterdagochtenden. De kinderkrant Flauwekul i.s.m. het Fries Museum en het Natuurmuseum Groningen verscheen tweemaal: naar aanleiding van de tentoonstelling Erik van Lieshout en Rona Pondick. Bij de laatstgenoemde activiteiten was de inbreng van stagiair René de Haan van groot belang.

INFORMATIECENTRUM

BIBLIOTHEEK

Ook in dit verslag jaar gaat de retrospectieve invoer van de bibliotheekcollectie gestaag door. Alle monografieën, publicaties over kunstnijverheid, geschiedenis en archeologie zijn beschreven.

Bij de A-tentoonstellingen van Ilja Repin, Jake & Dinos Chapman heeft het informatiecentrum i.s.m. educatie een informatieruimte ingericht. Hier waren cd-rom's met reacties uit de pers, websites en het activiteitenprogramma via de computer te raadplegen. Het publiek heeft dankbaar gebruik gemaakt van deze service. Alle stoelen waren constant bezet.

Totaal aantal ingevoerde records 3.218. Totaal 31.750

PLOEG ARCHIEF

Het Ploeg Archief en de beheerder de heer R. Kremer zijn verhuisd naar de voormalige cursusruimte. In deze ruimte zijn ook het Werkman Archief en de onderzoekers naar de Ploeg en Werkman ondergebracht. Het archief is op afspraak te bezoeken.

Totaal aantal records 674.

COLLECTIEREGISTRATIE

De retrospectieve invoer van de objecten uit de collectie verloopt beter dan verwacht.

De heer D. Krijtenburg heeft, in de 9 maanden dat hij aanwezig is geweest, bijna de gehele collectie Aziatische keramiek (3.324 records), plus aanwezige afbeeldingen, gedigitaliseerd. Daarnaast heeft hij eenheid gebracht in de terminologie betreffende Aziatische keramiek en de thesaurus aangepast. Een prestatie van formaat.

De heer H. Zwijnenberg heeft, als vrijwilliger, de invoer van de collecties design, gebruiksdrukwerk en beelden afgerond (1.163 records).

De heer M. de Leeuw fotografeert met grote regelmaat werken uit het prentenkabinet. Een nieuwe digitale camera is hier voor aangeschaft.

De heer K. van Sinderen is voor 50% gedetacheerd bij de afdeling automatisering. Hij verzorgt tevens het technische applicatiebeheer van de verschillende Adlib modules.

Totaal aantal ingevoerde records: 9.079

DIGITALE INFORMATIEVOORZIENING

In voorgaande jaarverslagen werd al gemeld dat de digitale informatievoorziening belangrijk is. Intern speelt intranet een belangrijke rol en buiten het museum geeft de website www.groninger-museum.nl veel informatie. Een nieuwe service aan het publiek zijn de plasmaschermen in de entreehal. Op deze schermen staat informatie (de entreprijzen en openingstijden), afbeeldingen en filmpjes betreffende de lopende tentoonstellingen en evenementen. Het scherm boven de Cultuurbalie laat activiteiten buiten het museum zien.

Mevrouw A. de Boo verzorgt per 1 augustus 2002 de digitale informatie. Daarnaast redigeert zij ook de digitale nieuwsbrief, het personeelsblad Zwaailicht en de tentoonstellingsoverzichten voor de informatiebalies. Ook stelt zij de websites/cd-rom's, voor de informatieruimte, bij A-tentoonstellingen samen.

De heer de Leeuw is dit verslagjaar begonnen met het maken PowerPoint presentaties, t.b.v lezingen, gegeven door de museummedewerkers. Deze presentaties vervangen de tot nu toe gebruikte diavoorstellingen.

De website heeft wederom meer bezoekers getrokken. In 2001 waren er gemiddeld 281 pageviews per dag op werkdagen, en 204 pageviews per dag in het weekeinde. In 2002 steeg dit tot gemiddeld 775 pageviews per dag op werkdagen, en 541 pageviews per dag in het weekeinde. Totaal aantal pageviews 258.621 en pageview-IP 129.517.

PUBLIC RELATIONS

BEZOEKERSAANTAL

345.000

Het jaar 2002 is voor het Groninger Museum een historisch jaar geworden. In totaal zijn er circa 345.000 bezoekers geweest. Het grote bezoekersaantal is te danken aan vooral de succesvolle tentoonstelling van *Ilja Repin- Het geheim van Rusland*.

Het Groninger Museum kwam regelmatig in het nieuws met tentoonstellingen, activiteiten maar ook met bijzondere acties. Er is veel in de media verschenen over de grote exposities zoals: *Ilja Repin- Het geheim van Rusland*, *Serviezen en Zilver*, *Erik van Lieshout- Naughty by Nature (not 'cause I hate you)*, *No ©opy- Arjan van Arendonk*, *De Ploeg-Stad en Land*, *Werkman terug in Groningen*, *Rona Pondick*, *Jake & Dinos Chapman*. Maar ook werden de kleine tentoonstellingen zoals *Biciclette*, *Topographica Groningana*, *Stadspaleizen* en *Collenius' Vrouwen* onder de aandacht gebracht. In het kader van de VOC werd het Groninger Museum regelmatig genoemd in de rij van andere tentoonstellingen in het land met het thema 400 jaar VOC.

ILJA REPIN

Een van de hoogtepunten was de tentoonstelling van Ilja Repin. Deze trok ruim 250.000 bezoekers en is daarmee één van de drukst bezochte tentoonstellingen van de laatste jaren in ons land. Naast het bezichtigen van de expositie konden de bezoekers deelnemen aan verschillende activiteiten. De tentoonstelling werd financieel ondersteund door een grote sponsorbijdrage van de Gasunie. In de vele persberichten die er zijn geschreven vroegen we aandacht voor: de tentoonstelling, concerten, Russische films, Russische literatuur, Close-up met de documentaire over Repin van de Avro, Symposium Ilja Repin en de Russische Socialistische Traditie en De Wolgaslepers. Alle regionale media en bijna alle nationale televisie- en radio omroepen, kranten en tijdschriften hebben Repin de aandacht gegeven die hij verdiende.

EXTRA NIEUWSWAARDE

Extra nieuws waarde voor het museum waren: het festival Di Gironingen, oprichting van de Stichting Fonds en Economie, overname van de collectie Werkman uit het Stedelijk Museum Amsterdam, de herinrichting van de hal in het Groninger museum met daarbij de plaatsing van de nieuwe VVV infocultuurbalie, de prijs voor de website Quality Seal Award, de jaarlijkse prijs van de Kamer van Koophandel, De Dagblad van het Noorden Prijs voor Kees van Twist.

Succes genereert succes. Door het organiseren van de Ilja Repin tentoonstelling heeft het museum bijgedragen aan de bekendheid van Groningen en een economische impuls gegeven aan Noord-Nederland. Daarom besloot het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN) op 20 november 2002 een grote subsidie te geven aan de Stichting Fonds Kunst en Economie. De stichting is initiatief van VNO-NCW Noord en heeft tot doel te investeren in o.a. bijzondere tentoonstellingen in het Groninger Museum. In november kreeg het Groninger Museum van de Groninger Kamer van Koophandel de jaarlijkse promotieprijs. De jury was van mening dat het museum zich de laatste jaren bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt ten behoeve van de externe beeldvorming van de provincie Groningen.

De website van het Groninger Museum viel ook in de prijzen. Het internetbedrijf TMLC heeft in het afgelopen jaar de website www.groninger-museum.nl opgegeven voor de prestigieuze Europese Europrix 2002. De website is in de categorie "Knowledge, Discovery and Culture" bekroond met de Quality Seal award. Een onafhankelijke, internationale, deskundige jury heeft besloten dat de website een duidelijke toegevoegde waarde voor de uiteindelijke gebruikers heeft.

Nog een belangrijk moment voor het Groninger Museum was de herinrichting van de hal. In de vernieuwde hal met grote digitale informatieschermen is een cultuurbalie geplaatst. Deze is bedoeld om het aanbod van cultuur en cultuurhistorie in de stad en provincie Groningen te ontsluiten.

MEDIA

De persbijeenkomsten voor tentoonstellingen werden gemiddeld door 70 journalisten uit binnen en buitenland bezocht. De tentoonstellingen kwamen regelmatig in het nieuws maar ook het Groninger

Museum zelf kwam uitgebreid aan bod in de programma's *Kunst & Kitsch*, *Tros Uittips* en *Museumgasten*. Ook de geschreven pers blijft niet achter. Alle grote tentoonstellingen werden beschreven of gerecenseerd in de landelijke dagbladen en tijdschriften. Ook werden er verschillende persbijeenkomsten georganiseerd voor bijzondere momenten zoals: de toekenning van de SNN subsidie voor Het Fonds van Kunst en Economie, de presentatie van het boekje *Het Centrum van Geschiedenis*. Een kleine selectie van journalisten werden uitgenodigd voor de bijzondere lunch ter gelegenheid van de overname van de collectie De Ploeg uit het Stedelijk Museum Amsterdam.

PUBLICITEITSOVERZICHTEN

De publiciteitsoverzichten die verschijnen bij iedere tentoonstelling geven een overzicht van de gepubliceerde artikelen en de vermelding van de radio- en de televisieprogramma's.

GEZINSBODE

Het Groninger Museum kreeg in dit jaar extra aandacht in het regionale huis aan huisblad *Groninger Gezinsbode*. Iedere twee weken kwam de *Gezinsbode* uit met een kleurenfoto van een werk van een Ploeglid en een bijschrift in de rubriek *Stadgezichten*.

De activiteiten van de afdeling PR/marketing zijn mede tot stand gekomen door door de enorme inzet van de stagiaire Gryt Beerda.

MARKETING

ADRESSENBESTAND

Inrichten nieuw adressensysteem

In 2002 is gestart met het overzetten van het oude RBS naar een nieuw adressensysteem. De technische fase van het overzetten van het oude naar het nieuwe adressensysteem is afgerond en er is een begin gemaakt met het inrichten van het nieuwe systeem.

OPSCHONEN BESTAANDE ADRESSENBESTAND

Ook is een begin gemaakt met het opschonen van het adressenbestand. In het kader van het doelgroepenbeleid worden alle personen gevraagd naar hun interesse (= collectiegebieden van het museum). Verwacht wordt dat in 2003 het nieuwe systeem ingericht en 'schoon' is.

MARKTONDERZOEK

Publieksonderzoek bij tentoonstellingen

Er is een standaard publieksonderzoek ontwikkeld dat afgestemd is op het toeristisch onderzoek van de gemeente Groningen. Een deel van de vragen onderzoekt de economische spin-off van het museum voor de stad Groningen, een deel gaat over het Groninger Museum en een deel over de specifieke tentoonstelling.

ONDERZOEK EDUCATIE

In 2002 is er een onderzoek gedaan naar het imago en bekendheid van de educatieve producten van het Groninger Museum. Naar aanleiding hiervan werd marketing-communicatiebeleid gemaakt en zijn acties ondernomen om meer bekendheid te geven aan het product.

ONDERZOEK PUBLIEKSACTIVITEITEN/ONTVANGSTEN

Volgt in 2003

ECONOMISCHE SPIN-OFF

De economische spin-off van het Groninger Museum voor de stad Groningen is geschat in 2002: 18.195.228 euro

Economische spin-off Groninger Museum 2002

		Gem. besteding	Totale besteding
Winter-Repin	256.111	€ 48 (onderzoek)	€ 12.293.328
Zomer- Lieshout/De Ploeg	57.996	€ 75 (onderzoek)	€ 4.349.700
Herfst- Chapman	31.044	€ 50 (schatting)	€ 1.552.200
	Totaal 345.151		€ 18.195.228

MARKETINGPRODUCTEN

NEVENPROGRAMMA

Bij de tentoonstelling Ilya Repin zijn nevenprogramma's met lezingen, concerten en films ontwikkeld. Bij Repin heeft dit programma veel extra aandacht gegenereerd.

TOERISTISCHE PRODUCTEN

Bij de zomertentoonstelling 2002 *De Ploeg - Stad & Land* is een aantal marketingproducten ontwikkeld in samenwerking met diverse partijen om bezoekers naar het Groninger Museum (en de Menkemaborg) te trekken.

• MENDINI FIETS:

30 fietsen zijn uitgevoerd met een ontwerp van Mendini. Men kan een route fietsen langs plekken die de kunstenaars van De Ploeg schilderde. Het Groninger Museum heeft de ontwikkeling begeleid; de fietsen worden verhuurd en gepromoot via de VVV&Cultuurbalie.

De ontwikkeling en promotie is mogelijk geweest dmv diverse sponsors: Vincent van Ellen Tweewielers, Giant Holland, de VVV en gemeente en provincie Groningen. Het product loopt in principe 3 jaar (27 mei 2002 tot 27 mei 2005). Wat daarna met de fietsen gebeurd is nog niet vastgesteld.

• DE PLOEG – STAD & LAND-BUS;

In de periode van de tentoonstelling reed een bus dagelijks van het Groninger Museum naar de Menkemaborg lang 'Ploeg-plekken'. Het Groninger Museum heeft de ontwikkeling begeleid; de kaartverkoop en promotie loopt via de VVV&Cultuurbalie. Dit project is tot stand gekomen door een samenwerking met de VVV, de gemeente en provincie Groningen.

Het product is niet tentoonstellingsgebonden; elk jaar kan het programma weer door de VVV ingezet worden.

ARRANGEMENTEN VIA DIRECT MAIL EN LEZERSACTIES

Bij de tentoonstelling Ilja Repin zijn voor het eerst twee arrangementen met het NNO georganiseerd. Doelgroepen waren de Vrienden van het NNO en een select adressenbestand van het Groninger Museum. Er is geworven via direct mail met antwoordkaart. Het arrangement was zeer succesvol en het concept is ook gebruikt bij Fatale Vrouwen.

SAMENWERKING AVRO

De samenwerking met de Avro is een structurele geworden. Er is een afspraak gemaakt dat bij de grote tentoonstellingen een arrangement georganiseerd wordt voor abonnees van *Avro's Kunsttribune*.

CORPORATE PROMOTIE

HERZIENING GRONINGER MUSEUM BROCHURE

In de loop van 2002 is een nieuwe brochure uitgebracht. De bestaande brochure was van 1994. Tekst en beeld zijn geactualiseerd. De vormgeving is aangepast aan de nieuwe ingeslagen weg m.b.t. de huisstijl.

ADVERTENTIEBELEID

Een aantal vaste afspraken met betrekking tot advertenties is gemaakt met:

- Regionaal: VVV-kranten Friesland/Groningen/Drenthe), stadsplattegronden, Golden Tulip Paterswolde
- Landelijk m.b.t. ontvangsten: High Profile (marktleider promotie evenementenlocaties)
- Landelijk m.b.t. groepen via Toeristisch Nederland: Nederlandse Vereniging voor Huisvrouwen, School & Schoolreis, Weg met het werk, Seniorenuistapjes
- Duitsland: Oldenburger Stadskalender

KORTINGSACTIES

Een aantal vaste en incidentele kortings- en kadoacties zijn gevoerd met:

- Regionaal: Noorderbreedte, Boelens Jorritsma
- Landelijk: Anwb, Countdown, Pluimen
- Duitsland: Barometer kortingsgids

PROMOTIE T.B.V. TENTOONSTELLINGEN

PROMOTIEBELEID

Bij hoofdtentoonstellingen wordt een regionaal en landelijk promotie- en distributiebeleid gehanteerd. Bij de grote wintertentoonstelling Ilja Repin werd, naast persaandacht en lezersacties, de volgende marketing-communicatie ingezet: Uitnodigingskaarten opening, Flyers, Affiches (A3, A0, Station-abris, buitenmuur museum), Masterscreen Grote Markt, Activiteitenfolders + entreekaarten, Boomerang ansichtkaarten, Ster&Cultuur spots, advertenties regionaal en landelijk, beurzen.

DISTRIBUTIEBELEID

In 2002 is een distributieplan opgezet met als doel de stad en provincie Groningen, Friesland, Drenthe

en Noord-oost Duitsland te informeren over de tentoonstellingen in het Groninger Museum. Nevenliggende doelen waren: efficiency, zo laag mogelijke kosten en zo min mogelijk handling voor het Groninger Museum.

Resultaat: drukwerk rechtstreeks van drukker naar distributiebedrijf + aparte distributieplannen voor periode (winter- en zomertentoonstelling) en doelgroepen (klassiek en eigentijds).

PROMOTIE AFDELING EDUCATIE

Er zijn nieuwe brochures ontwikkeld met alle bestaande educatieve producten voor het Basis- en Voortgezet onderwijs. De producten zijn in een overzichtelijke lay-out met omschrijving, prijs en antwoord/bestelformulier samengevoegd. De brochures zijn verstuurd aan het hele adressenbestand Basis- en Voortgezet Onderwijs.

PROMOTIE AFDELING ONTVANGSTEN

Een start is gemaakt met een plan voor promotie ten behoeve van de Ontvangsten. In 2003 wordt hiermee verder gegaan.

PUBLIEKSINFORMATIE

Plattegrond en tentoonstellingsoverzicht

De bestaande plattegrond was erg onduidelijk voor bezoekers. Daarnaast werden plattegrond en tentoonstellingsoverzicht apart uitgegeven.

Er is een nieuw informatieveel voor bezoekers ontwikkeld waarbij een begrijpelijke plattegrond en het tentoonstellingsoverzicht zijn samengevoegd.

CULTUURBALIE

Zomer 2002 is een Cultuurbalie in de centrale hal van het museum van start gegaan. De Cultuurbalie is een informatiepunt van de VVV Stad Groningen en geeft informatie over cultuurtoeristische activiteiten in de stad en provincie.

Ook toeristische producten die ontwikkeld zijn door het Groninger Museum worden verkocht via de Cultuurbalie. De Cultuurbalie wordt goed bezocht en voorziet in de behoefte van een grote groep bezoekers die nog iets anders willen doen naast het museumbezoek. Ook wordt de Cultuurbalie door een (tot nog toe klein) deel niet specifiek museumbezoekers bezocht.

Afstemming en samenwerking tussen de Cultuurbalie en het Groninger Museum hebben in de loop van 2002 gestalte gekregen.

SCHERMEN IN DE CENTRALE HAL

In de zomer van 2002 zijn, als onderdeel van de verbouwing van de centrale hal, drie plasmaschermen geplaatst. Via deze schermen wordt het publiek geïnformeerd over openingstijden en prijzen (kassabalie), activiteiten bij tentoonstellingen (infobalie Groninger Museum) en cultuurtoeristische activiteiten (VVV Cultuurbalie).

SOCIAAL JAARVERSLAG - 2002

ORGANISATIEONTWIKKELING

De organisatie van het Groninger Museum kenmerkt zich in 2002 in meerdere opzichten door stabilisatie. Na de ingrijpende reorganisatie van de jaren daarvoor is er nu sprake geweest van slechts een gering aantal personele wijzigingen, de toepassing van de functionerings- en beoordelingsgesprekken op basis van de in 2001 overeengekomen systematiek en op basis van de nieuwe en gewijzigde functiebeschrijvingen.

Met een kleiner aantal medewerkers is bijzonder hard en voortvarend gewerkt aan de continuering van de ambitie om spraakmakende tentoonstellingen te blijven presenteren. Mede door de grote inzet van het personeel is de tentoonstelling Ilya Repin een groot succes geworden. Dat dit succes niet uitsluitend met de vaste medewerkers bereikt kon worden spreekt bijna voor zich. Er is een groot beroep gedaan op vrijwilligers, uitzendkrachten en stagiaires, en daar waar nodig, zijn medewerkers op korte, tijdelijke contracten aangenomen.

PERSONEELSBELEID

FUNCTIONERINGS- EN BEOORDELINGSGESPREEKEN

De voorgenomen training voor leidinggevenden heeft niet plaatsgevonden door tijdgebrek. Een kwaliteitsverbetering voor het nog beter kunnen concretiseren van met de medewerkers overeengekomen resultaten binnen de functie blijft gewenst.

KINDEROPVANG

De nieuwe wet op de Kinderopvang is tengevolge van het uitblijven van nieuw Kabinetsbeleid uitgesteld. Vooruitlopend op nieuwe wetgeving heeft het Groninger Museum reeds een nieuwe vergoedingsregeling toegepast. In 2002 hebben vijf medewerkers gebruik gemaakt van deze mogelijkheid.

OPLEIDINGEN

De trainingen cultuurverandering zijn intern voortgezet middels zelf georganiseerde bijeenkomsten waar medewerkers op vrijwillige basis stellingen over normen en waarden konden pomen, verdedigen en bediscussiëren.

De overige opleidingen hebben voornamelijk plaatsgevonden ter verbreding van de vakinhoudelijke kennis bij automatisering, collectiebehoud en -beheer en bij presentaties.

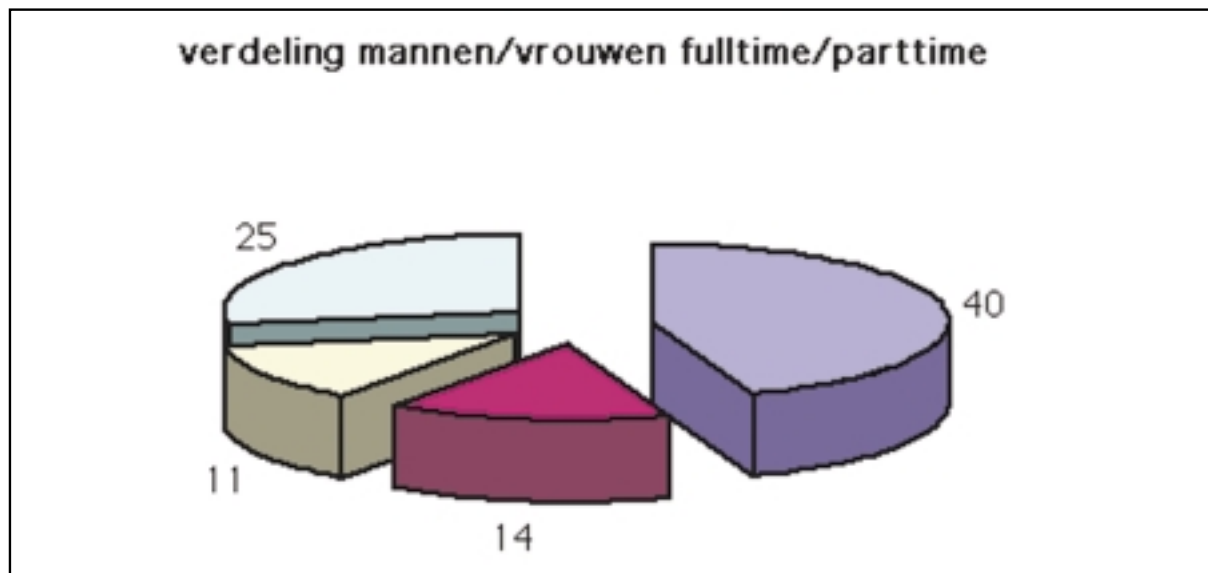
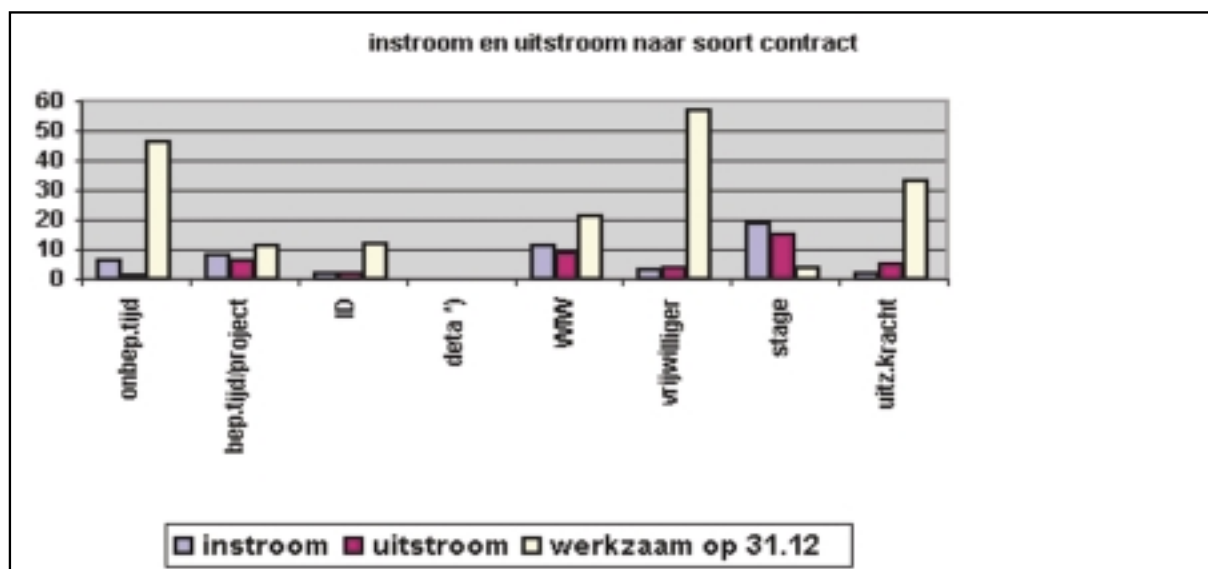
VACATURES

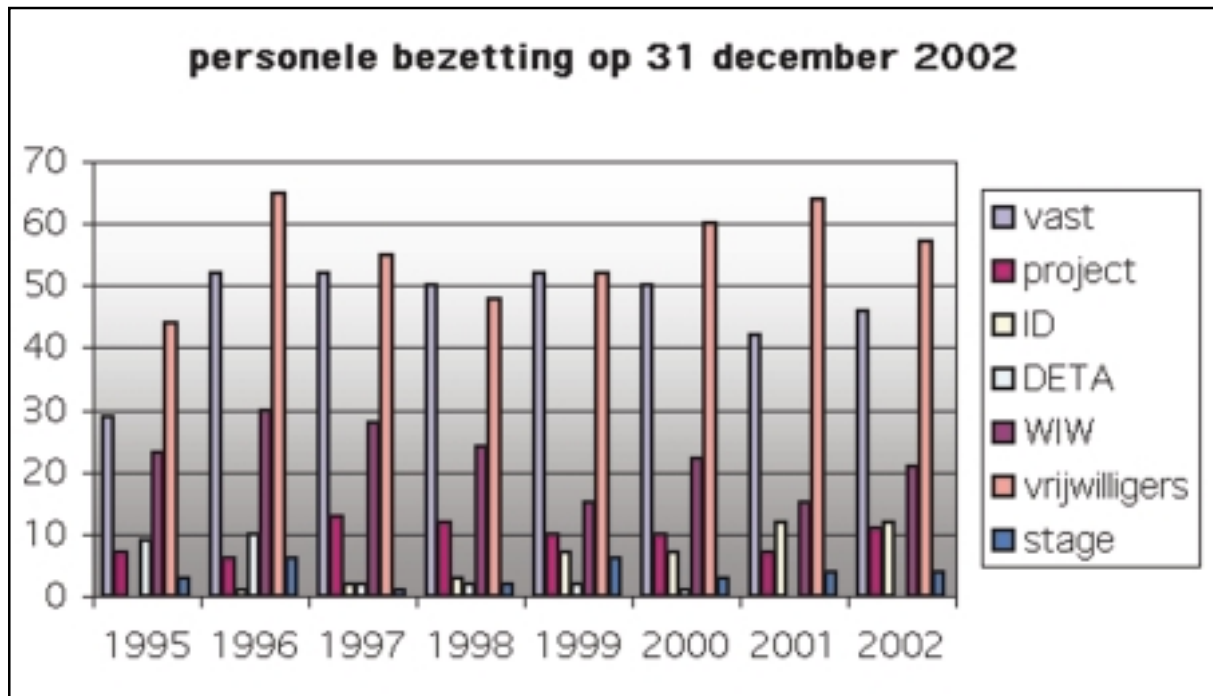
De vacature van conservator collecties/registrator is in februari 2002 vervuld met de benoeming van Caspar Martens. In verband met vertrek naar de Randstad van Minke Schat is medio augustus 2002 een nieuwe medewerker Publieksactiviteiten gevonden in de persoon van Ademiek Gerritsma. In de nieuwe vacature medewerker informatievoorziening is per 1 oktober Annetje de Boo in dienst getreden. Vanuit de gesubsidieerde Melkertbanen (ID-banen) zijn twee medewerkers uitgestroomd naar een reguliere functie: Johnny Latumakulita is per 1 februari benoemd als senior suppoost/medewerker kassa en Jan Vrieling is per 1 maart benoemd in de reguliere functie van technisch huismeester/medewerker helpdesk. Daarnaast is één Instroombaan omgezet in een Doorstroombaan. Hierin vervult Kees van Sinderen sinds 1 oktober de functie van assistent-medewerker Automatisering/Informatiecentrum.

PERSONEELSBEZETTING

De formatie is niet verder uitgebreid. Wel zijn de hierboven genoemde vacatures vervuld en zijn met zes medewerkers contracten voor bepaalde tijd afgesloten voor projectwerkzaamheden.

De verhouding tussen het aantal gesubsidieerde banen en regulier betaalde banen heeft in 2002 zijn

maximum bereikt. Per 31 december 2002 werken in het Groninger Museum 21 WIW-medewerkers en 12 ID-medewerkers. Zeker met het oog op de landelijk aangekondigde bezuinigingen op de gesubsidieerde werkgelegenheid is het niet verantwoord het aantal subsidiebanen in het Groninger Museum uit te breiden.

ZIEKTEVERZUIM

Het bruto ziekteverzuim is met bijna 3% gedaald van 7,4% naar 4,36%. Er is in 2002 geen sprake geweest van zwangerschapsverlof. Het verzuim langer dan 1 jaar is met 0,89% afgenomen naar 0,21%; het partieel verzuim is gedaald van 0,62% naar 0,37%.

Met deze cijfers ligt het Groninger Museum ruim beneden de landelijk gemiddelde referentiecijfers, zowel van de rijksoverheid (7,5 %) als van het particuliere bedrijf (5,4%).

In slechts één ziektegeval is sprake geweest van een door de bedrijfsarts geconstateerde relatie tussen verzuim en werkomstandigheden. Gezien het feit dat hiermee slechts een gering aantal ziektedagen is gemoeid, is er sprake van een zeer geringe relatie tussen verzuim en het werk bij het Groninger Museum.

Het actieve verzuimbeleid in 2002 en zoals gebruikelijk de goede samenwerking met de Arbodienst hebben duidelijk hun vruchten afgeworpen. Indachtig de verplichtingen van de Wet Verbetering Poortwachter zijn in de regel op een goede en constructieve wijze reïntegratieafspraken met medewerkers gemaakt. In een enkel geval is een passieve interventie ingezet middels bedrijfsmaatschappelijk werk.

ARBO-BELEID

In 2002 heeft het Groninger Museum een nieuwe risico-inventarisatie en -evaluatie laten uitvoeren. Het bijbehorende Plan van Aanpak is bijna afgerond en kan na toetsing door de Arbodienst worden vastgesteld en uitgevoerd.

Naar aanleiding van vragen over de bevoegdheid voor het werken met houtbewerkingmachines heeft de arbeidshygiënist van de Arbodienst begin 2002 schriftelijk advies uitgebracht.

PERSONEEL 2002

MEDEWERKERS PER 31 DECEMBER 2002

Mw. Abdat, A.M.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Altunisik, E.	((Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Anthonio-van Veen, J.	(Facilitaire Zaken/Kassa)
Mw. Bakker, K.	(Publieksactiviteiten/Secretariaat)
Mw. Bardet, A.C.	(Presentaties/Archeologie)
Dhr. Boer, A.G.	(Facilitaire Zaken/Technische Dienst))
Mw. Bonvanie, B.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Boo, A.C. de	(Publieksactiviteiten/Informatiecentrum)
Dhr. Boonstra, T.	(Facilitaire Zaken/Technische dienst)
Dhr. Bos, W.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Boumaza, M.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Breuking, F.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Burema, A.R.	(Presentaties/Beeldende Kunst)
Mw. Cazemier, D.	(Facilitaire Zaken/Huishoudelijke Dienst)
Mw. Cutaia, A.	(Facilitaire Zaken/ Beveiliging)
Dhr. Dijk, J.H. van	(Collecties)
Mw. Dijkstra, H.J.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Dijkstra, K.M.	(Facilitaire Zaken/Huismeesters)
Dhr. Dijkstra, R.	(Publieksactiviteiten/Informatiecentrum)
Mw. Faucon-Kromojahjo, K.L.	(Secretariaat)
Mw. Gerritsma, A.J.	(Publieksactiviteiten)
Mw. Graf, J.J. de	(Facilitaire Zaken/Kassa)
Mw. Groot, G. de	(Publieksactiviteiten/Educatie)
Dhr. Hekert, B.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Hewanchal, H.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Hiotoglou, V.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Hofstede, P.M. ter	(Collecties/Beheer en Behoud)
Dhr. Hoogendorp Stam, M.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Jahanyar, M.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Jonge, B. de	(Collecties)
Dhr. Jonge, E. de	(Directie)
Dhr. Jörg, C.J.A.	(Wetenschappelijk Onderzoek)
Mw. Kailola-van der Steeg, D.	(Secretariaat)
Dhr. Kamminga, H.A.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Kemper, H.H.	(Facilitaire Zaken/Technische Dienst)
Mw. Kerke, C.M. van de	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Kiewiet, P.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Knol, E.	(Presentaties/Archeologie)
Dhr. Kolsteren, S.	(Publieksactiviteiten/Educatie)
Dhr. Kremer, R.	(Publieksactiviteiten/Informatiecentrum)
Dhr. Krijtenburg, D.	(Publieksactiviteiten/Informatiecentrum)
Dhr. Lammerts, H.N.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Latumakulita, J.	(Facilitaire Zaken/Kassa)
Mw. Loenhout, M. van	(Collecties)
Dhr. Leeuw, M. de	(Publieksactiviteiten/Informatiecentrum)
Mw. Marcis-Bakory, K.	(Facilitaire Zaken/Huishoudelijke dienst)
Dhr. Martens, C.	(Collecties)
Mw. Martijn, A.	(Facilitaire Zaken/Garderobe)

Dhr. Meindertsma, G.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Mourik, I. van	(Facilitaire Zaken/Garderobe)
Dhr. Nijborg, E.	(Facilitaire Zaken/Technische dienst)
Dhr. Noeken, J.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Nooitgedacht, W.J.	(Collecties)
Mw. Noppert, W.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Oosten, H.P.W.M. van	(Secretariaat)
Dhr. Palmans, R.	(Publieksactiviteiten/Informatiecentrum)
Dhr. Pattiwael, E.W.F.	(Personeel & Organisatie)
Dhr. Patterzon, R.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Postma, G.	(Secretariaat)
Dhr. Raats, D.J.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Rongen, B.M.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Mw. Rozema-Woldhuis, H.A.	(Secretariaat)
Mw. Rustebiel, T.T.	(Collecties)
Dhr. Sander, J.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Schenk, R.	(Presentaties/Beeldende Kunst)
Dhr. Scholten, P.B.J.	(Personeel & Organisatie)
Mw. Schumacher, H.A.M.	(Personeel & Organisatie)
Mw. Selbach, J.G.T.M.	(Communicatie/Public Relations)
Dhr. Sferrazza, D.	(Facilitaire Zaken/Huismeesters)
Dhr. Sinderen, K. van	(Informatiecentrum/Automatisering)
Mw. Siwalette, L.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Slagter, G.R.	(Financiën)
Dhr. Snellaars, J.K.F.	(Automatisering)
Dhr. Souhoka, G.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Souisa, J.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Steenbruggen, H.	(Presentaties/Beeldende Kunst)
Dhr. Straten, R. van	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Twist, K. van	(Directie)
Mw. Topf-Lamberts, B.A.J.	(Secretariaat)
Dhr. Tuinstra, F.J.	(Financiën)
Mw. Velde, C. van der	(Marketing)
Dhr. Usmany, J.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Vrieling, J.	(Facilitaire Zaken, Huismeesters)
Mw. Vrugteman, G.H.	(Publieksactiviteiten)
Mw. Wageman, P.	(Presentaties/Producer)
Dhr. Waldmann, H.I.	(Facilitaire Zaken/Beveiliging)
Dhr. Wilson, M.	(Presentaties/Inrichter)
Mw. Zijpp, S. van der	(Presentaties/Beeldende Kunst)
Mw. Zwarts-Westerhuis, H.	(Facilitaire Zaken/Huishoudelijke Dienst)
Dhr. Zwarts, P.J.	(Facilitaire Zaken/Huismeesters)

Exploitatie Groninger Museum 2002

Omschrijving	Exploitatie rekening 2001	Herziene begroting maart 02	Herziene begroting juni 02	Exploitatie rekening 2002
<i>Algemene baten</i>				
800 Exploitatiesubsidies	3.208	3.371	3.371	3.390
820 Budgetsubsidie huur	442	442	442	442
830 Entreegelden	670	642	846	897
840 Pachten	38	38	38	38
900 Diverse baten	123	54	315	289
Totaal algemene baten	4.481	4.547	5.012	5.056
<i>Algemene lasten</i>				
400 Personeelskosten	2.181	2.311	2.287	2.284
410 Afschrijving en contracten	209	290	311	294
420 Huisvesting	1.112	1.137	1.241	1.224
430 Apparaatkosten	163	167	183	189
470 Marketing en communicatie	29	41	41	41
490 Nieuw beleid	41			
900 Diverse lasten	84		15	52
Totaal algemene lasten	3.819	3.946	4.078	4.084
Saldo algemene baten minus algemene lasten	662	601	934	972
<i>Activiteiten</i>				
440 Kosten collecties	202	300	342	372
850 -/- Omzet collecties	-5	-9	-5	-5
810 -/- Doelsubsidies collectie	-36	-57	-93	-124
815 -/- Incidentele doelsubsidies collecties	-74	-159	-159	-159
Netto kosten collecties	87	75	85	84
450 Kosten presentaties	1.234	1.324	1.928	1.924
860 -/- Gegeneerde omzet presentaties	-353	-799	-799	-812
865 -/- Extra gegeneerde omzet presentaties	-293	0	-429	-391
Netto kosten presentaties	588	525	700	721
460 Kosten publieksactiviteiten museaal	64	70	85	98
870 -/- Omzet publieksactiviteiten museaal	-8	-7	-26	-26
Netto kosten publieksactiviteiten museaal	56	63	59	72
460 Kosten publieksactiviteiten commercieel	133	81	157	230
870 -/- Omzet publieksactiviteiten commercieel	-206	-143	-235	-323
Netto omzet publieksactiviteiten commercieel	-73	-62	-78	-93
Saldo netto kosten activiteiten	658	601	766	784
Saldo baten minus lasten	4	0	168	188

BALANS GRONINGER MUSEUM PER 31-12-2002

ACTIVA - bedragen x 1.000	Jaar rekening 2000	Jaar rekening 2001	Jaar rekening 2002	Afwijking 2001 <> 2002
<u>Immateriële vaste activa</u>				
Bijdrage tweede fase bouw Groninger Museum	261	232	203	-29
<u>Financiële vaste activa</u>				
Lening U/G		151	148	-3
<u>Materiële vaste activa</u>				
Kunstschaten	PM	PM	PM	
Investerings voor 2000	401	356	312	-44
Investerings beleidsplan	50	123	168	45
Totaal vaste activa	712	862	831	-31
<u>Vlottende activa</u>				
Debiteuren	253	471	570	99
Voorraden museumwinkel	71	0	0	0
Voorraad museale activiteiten	119	85	54	-31
Nog te ontvangen - vooruitbetaald	710	863	522	-341
Totaal vlottende activa	1.153	1.419	1.146	-273
<u>Liquide Middelen</u>				
Kas, bank en giro	329	519	1.073	554
Totaal liquide middelen	329	519	1.073	554
TOTAAL ACTIVA	2.194	2.800	3.050	250
<u>PASSIVA - bedragen x 1.000</u>				
<u>Kapitaal</u>				
Stichtingskapitaal	0	0	0	0
Algemene reserve	-353	-319	-315	4
Resultaat	34	4	188	184
Aansprakelijk vermogen	-319	-315	-127	188
<u>Voorziening</u>				
Voorziening reorganisatie		328	239	-89
<u>Vreemd vermogen</u>				
Lening aan GM	1.479	1.405	1.332	-73
Totaal langlopende schulden	1.479	1.405	1.332	-73
<u>Kortlopende schulden</u>				
Crediteuren	13	238	1.023	785
Betalings onderweg	54	291	119	-172
Nog te betalen - vooruitontvangen	967	852	463	-389
Totaal kortlopende schulden	1.034	1.381	1.605	224
<u>Liquide Middelen</u>				
Kas, bank en giro	0	0	0	0
Totaal liquide middelen	0	0	0	0
TOTAAL PASSIVA	2.194	2.800	3.050	250

PUBLICATIES

BOEKEN

Steenbruggen, H. - De Ploeg: Schilderijen van de aarde 1918 - 1933. - Groningen : Groninger Museum, 2002. - 95 p. : ill. [+ Met cd-rom]. - ISBN 90-71691-55-1

Wageman, P. en B. van Kooij (red.). - Erik van Lieshout : naughty by nature, not because I hate you. - Rotterdam : NAI Uitgevers, 2002. - 112 p. : ill. met bibliogr., biogr. ISBN 90-5662-268-4

Ansell Pearson, K. - Enjoy more : Jake and Dinos Chapman / Keith. - Keulen : König, 2002. - [s.p.] : ill. - ISBN 3-88375-611-3

Hofstede, P. ter, S. Kolsteren en R. Schenk (samenst.) / Tea & coffee piazza. - Groningen : Groninger Museum, 2002. - [s.p.] : ill. - ISBN 90-71691-56-X

CD-ROM

Vive la haute couture [cd-rom]. - Groningen : Groninger Museum, 2002. - 1 CD-ROM : pc formaat

ALMA BUREMA

Artikel

Burema, A. - Arjan van Arendonk no copy. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 3 (2002), p. 14-15

AD DE JONGE

Artikelen

Jonge, A. de. - De dichter C.O. Jellema verknocht aan het Groninger land. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 2 (2002), p. 10-13

Jonge, A. de en S. Kolsteren. - Kinderen leren kijken: het werk van de museumdocent. - In: Groninger Museummagazine; vol.15, nr 3 (2002), p. 22-23

CHRISTIAAN JÖRG

Boeken

Jörg, C.J.A. - Jan Menzen van Diepen Stichting: A selection from the collection of Oriental Ceramics = Selectie uit de collectie Oosterse keramiek. - Slochteren : Diepen Stichting, Jan Menze van, 2002. - 214 p. : ill. Met bibliogr. ISBN 90-805793-2-7

Artikelen

Jörg, C.J.A. - To the highest bidder: The auction of a porcelain shop in Amsterdam in 1778. - In: Transactions of the Oriental Ceramic Society 2000-2001; vol. 65, (2002), p. 61 – 72. Met bibliogr.

Jörg, C.J.A. - Some items of Dutch-decorated Oriental porcelain. - In: Transactions of the Oriental Ceramic Society 2000-2001; vol. 65, (2002), p. 143 – 148. Met bibliogr.

Jörg, C.J.A. - Prenten op Porselein - In: Beelden in Veelvoud : de vermenigvuldiging van het beeld in prentkunst en fotografie / ed. N. Bartelings. - Leids Kunsthistorisch Jaarboek 12, 2002, p. 167-176. Met bibliogr.

Jörg, C.J.A. - A Pattern of Exchange: Jan Luyken and Chine de Commande - In: Metropolitan Museum Journal; vol. 37, 2002, p. 171-176. Met bibliogr.

EGGE KNOL

Artikelen

Knol, E. – Collenius' vrouwen [zaalblad] / Egge Knol. - Groningen : Groninger Museum, 2002. - 6 p. : ill.

Knol, E. - Topografica Groningana II [zaalblad]. - Groningen : Groninger Museum, 2002. - 6 p. : ill.

Knol, E. - Topografica Groningana II (19e eeuw). - In: Groninger Museummagazine; vol. 15 nr 3 (2002), p. 22-23

Knol, E. - Twee pauwen in het paradijs : een 10e eeuwse beslagplaat uit Groningen. - In: Hervonden Stad; (2002), p. 79-82

Knol, E. en J. de Haan. - Een trappenhuis van vorstelijke allure aan de Vismarkt. - In: Hervonden Stad; (2002), p. 89-94

STEVEN KOLSTEREN

Boeken

Kolsteren, S., P. ter Hofstede en R. Schenk (samenst.) / Tea & coffee piazza. - Groningen : Groninger Museum, 2002. - [s.p.] : ill. - ISBN 90-71691-56-X

Kolsteren, S., M. Unger en M. Boekholt. – Rondom vormgeving - Groningen : Groninger Museum, 2002. - 55 p. : ill.

Artikelen

Kolsteren, S. - Van noest & onromantisch tot licht & transparant : Han Steenbruggen over stad en land door de Ploeg. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 2 (2002), p. 4-9

Kolsteren, S. en S. van der Zijpp. - De metamorfoses van Rona Pondick. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 3 (2002), p. 17-21

Kolsteren, S. en A. de Jonge. - Kinderen leren kijken : het werk van de museumdocent. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 3 (2002), p. 22-23

RUUD SCHENK

Boek

Schenk, R., S. Kolsteren en P. ter Hofstede (samenst.) / Tea & coffee piazza. - Groningen : Groninger Museum, 2002. - [s.p.] : ill. - ISBN 90-71691-56-X

Artikelen

Schenk, R. en P. ter Hofstede. - Elf zilveren thee- en koffiepleinen. - In: Groninger Museummagazine; vol.15, nr 2 (2002), p. 17-19

Schenk, R. - Kunstenaarsboeken uit de collectie van het Groninger Museum. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 2 (2002), p. 27-28

HAN STEENBRUGGEN

Boek

Steenbruggen, H. - De Ploeg: Schilderijen van de aarde 1918 - 1933. - Groningen : Groninger Museum, 2002. - 95 p. : ill. [+ Met cd-rom]. - ISBN 90-71691-55-1

Artikelen

Steenbruggen, H. - Drewes de Wit – dromen van kleuren om stilte. - In: Drewes de Wit – Olieverf op paneel. - Groningen, 2002. - p. 5-6

Steenbruggen, H. - Jan Wiegers – Zwischen Kirchner, De Ploeg und der modernen Kunst in den Niederlanden. - In: Jan Wiegers (1893-1959) Die Schweizer Jahre / red. R. Scotti. – Davos : Kirchner Museum, 2002. - p. 13-44

Steenbruggen, H. en R. Kremer. - Jan Wiegers, Groningen-Davos, volledige catalogus geëxposeerde werken. – Groningen : Groninger Museum, 2002

Steenbruggen, H en J. Abrahamse. - De Ploeg over het Groninger landschap. - Noorderbreedte; vol. 26, nr. 3 (2002). - p. 3-6

Steenbruggen, H. - De Ploeg – Schilderijen van land en aarde. Het Groninger Expressionisme in de periode 1920-1933. - Kunst & Antiek Revue; vol. 18, nr. 10 (2002), p. 7-11

Steenbruggen, H. - De Ploeg – Schilderijen van de stad. - Stad & Lande; vol. 11, nr. 2 (2002), p. 6-10

Steenbruggen, H. - De landschapsfoto's van Siebe Jan Bouma. - Noorderbreedte; vol. 26, nr. 49 (2002), p. 6-9

Steenbruggen, H. - Günther Borst en de onverklaarbare kwaliteit te ontroeren. - In: Günther Borst – schilderijen. - Den Haag, 2002, p. 12-15

PATTY WAGEMAN

Boek

Wageman, P. en B. van Kooij (red.). - Erik van Lieshout : naughty by nature, not because I hate you. - Rotterdam : NAI Uitgevers, 2002. - 112 p. : ill. met bibliogr., biogr. ISBN 90-5662-268-4

Artikel

Wageman, P. - Bicyclette. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 2 (2002), p. 16

SUE-AN VAN DER ZIJPP

Boek

Zijpp, S. van der (introd); O. Zaya en P. Weiermair. - Rona Pondick works 1986-2001. - New York : Sonnabend Press, 2002. - 158 p. : ill. - met bibliogr., biogr. - ISBN 0-9713411-0-9

Artikelen

Zijpp, S. van der. - Jake & Dinos Chapman. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 3 (2002), p. 4-9

Zijpp, S. van der en S. Kolsteren. - De metamorfoses van Rona Pondick. - In: Groninger Museummagazine; vol. 15, nr 3 (2002), p. 17-21

COLOFON

Tekstbijdragen:

Kees van Twist / Eddy de Jonge, inleiding

Steven Kolsteren, Egge Knol, Ruud Schenk, Han Steenbruggen, Sue-an van der Zijpp, Patty Wageman, presentaties en collecties

Jan-Henk van Dijk, lijst aanwinsten

Rob Dijkstra, Steven Kolsteren, Josee Selbach, Carin van der Velde, Gerda Vrugteman, publieksactiviteiten, publicaties en p.r. / marketing

Mieke Schumacher, P & O

Geert Slagter, financiën

Eindredactie: Steven Kolsteren

Opmaak en productie: Uitgeverij Intermed

Druk:

Basislayout: Rudo Menge / Esther Fledderman

Fotografie: Peter Tahl (tentoonstellingen) en John Stoel, Haren (collectie)

Afbeelding voorzijde:

Afbeelding achterzijde:

Groninger Museum

Museumeiland 1

Postbus 90

9711 ME Groningen

Telefoon: 050- 3666555

Informatielijn: 0900-8212132

Website: www.groninger-museum.nl

E-mail: info@groninger-museum.nl